

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
KÜLKERESKEDELMI KAR
NEMZETKÖZI GAZDÁLKODÁS SZAK
LEVELEZŐ tagozat
GAZDASÁGDIPLOMÁCIA szakirány

A GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS KÖVETKEZMÉNYEI A SPANYOL KKV
SZEKTORBAN

MUHARI ZSUZSANNA

BUDAPEST, 2018

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	5
GRAFIKONOK JEGYZÉKE	6
BEVEZETÉS	7
1. A 2008-AS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG KIALAKULÁSA	10
1.1. 2008: a válság kezdete	10
1.2. A válságot megelőző tényezőkről	13
1.3. Az ingatlanpiaci túlkínálat hatásai	14
1.4. A másodlagos jelzálogpiac főbb jellemzői	16
2. SPANYOLORSZÁG: AZ UNIÓS CSATLAKOZÁSTÓL A VÁLSÁG KEZDETÉIG	18
2.1. A gazdasági felzárkózást elősegítő nemzetközi tényezők	18
2.1.1. Spanyolország csatlakozása az EGK-hoz és a GMU-hoz	18
2.1.2. Külföldi működőtőke beáramlása és a spanyol nagyvállalatok nemzetköziesedése	19
2.2. A gazdasági felzárkózást előidéző belső tényezők	21
2.2.1. A kamatkörnyezet kedvező alakulása	21
2.2.2. A banki hitelezés feltételeinek változása	22
2.2.3. A migrációs folyamatok megfordulása	23
2.2.4. Népeségnövekedés	25
2.2.5. A foglalkoztatottság növekedése	26
2.2.6. A háztartások számának alakulása	28
2.3. Az építőipar és az ingatlanszektor helyzete	29
2.3.1. Az építőipar jelentősége a nemzetgazdaságban	31
2.3.2. Az ingatlanpiac alakulása Spanyolországban	32
2.4. A gazdasági válság kezdete	33
3. A SPANYOL GAZDASÁG MAKROGAZDASÁGI JELLEMZŐI	36
3.1. Bruttó hazai össztermék	36
3.2. Népeség és foglalkoztatottság	37
3.3. Bérek	37

3.4. Infláció.....	38
3.5. Külkereskedelem	39
3.6. Államadósság	40
3.7. Költségvetési hiány	42
3.8.Hitelminősítói besorolás	43
3.9. Versenyképesség	44
4. A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK EURÓPÁBAN	45
4.1. A mikro- kis- és középvállalkozások meghatározása.....	45
4.2. Az európai kkv-k vállalati méret szerinti megoszlása.....	47
4.3. Az európai kkv-k foglalkoztattak száma szerinti megoszlása.....	48
4.4. A kkv-k és a nagyvállalatok közti megoszlás a foglalkoztatottságban	49
5. A SPANYOL KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK	50
5.1. A spanyol vállalati szerkezet jellemzése	50
5.2. A kisméretű vállalati szerkezet kialakulásának okai és következményei a spanyol gazdaságban.....	56
5.2.1. A kisméretű vállalati szerkezet kialakulásának okai	57
5.2.1.1. A termékpiaci szabályozás – állami szabályozórendszerek	57
5.2.1.2. Munkerőpiaci korlátozások.....	58
5.2.1.3. Az adózási szabályok.....	59
5.2.1.4. Számvitel és könyvvizsgálat	59
5.2.2. A kisméretű vállalati szerkezet kialakulásának következményei.....	60
5.2.2.1. A foglalkoztatottságra gyakorolt hatások	60
5.2.2.2. A munkaerő termelékenységére gyakorolt hatások.....	61
5.2.2.3. A kutatás-fejlesztésre gyakorolt hatások	63
5.2.2.4. Az exporttevékenységre gyakorolt hatások	64
ÖSSZEGZÉS.....	65
IRODALOMJEGYZÉK.....	69

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat	A spanyolországi bevándorlók számának éves növekedése 1997 és 2007 között.....	24
2. táblázat	A foglalkoztatottság alakulása az egyes ágazatokban 1996 és 2001 között.....	29
3. táblázat	Az építőipar százalékos részesedése a spanyol GDP-ből 1995 és 2008 között.....	31
4. táblázat	Az ingatlanok számának alakulása 2001 és 2017 között.....	35
5. táblázat	Az egy főre jutó GDP százalékos alakulása az európai országokban 2017-ben	36
6. táblázat	A spanyol szuverén adósság hitelminősítők általi besorolása (2018)	43
7. táblázat	Az Európai Unió tagállamaiban aktívan működő vállalatok száma 2015-ben	46
8. táblázat	A vállalatok méret szerinti százalékos megoszlása az Európai Unió országaiiban (2016).....	51
9. táblázat	Az újonnan alapított és megszűnő vállalatok számának alakulása 2004 és 2014 között.....	53
10. táblázat	A spanyol vállalatok méret szerinti megoszlása 2000 és 2016 között.....	54
11. táblázat	A spanyol vállalatok termelékenységi szintje vállalati méret és ágazat szerint (2012).....	62

GRAFIKONOK JEGYZÉKE

1. Grafikon	A hosszútávú kamatlábak alakulása 1995 és 1997 közt.....	22
2. Grafikon	A népességszám alakulása 1990 és 2004 között Spanyolországban	25
3. Grafikon	A spanyol termékenységi arányszám alakulása 1990 és 2010 között	26
4. Grafikon	Az aktív korú munkaerő alakulása 1990 és 2016 között	27
5. Grafikon	A foglalkoztatottság arányának alakulása 2000 és 2016 között.....	28
6. Grafikon	Az építőiparban foglalkoztatottak arányának alakulása 1998 és 2016 között	32
7. Grafikon	Az ingatlanárak százalékos változása 2000 és 2017 között.....	33
8. Grafikon	Az infláció alakulása az EU-28 országaiban 2018 szeptemberében	39
9. Grafikon	A bruttó államadósság alakulása a GDP százalékában 2002 és 2015 között	41
10. Grafikon	A kis- és középvállalkozások méret szerinti megoszlása az Európai Unió országaiban (2016).....	47
11. Grafikon	Az európai kis- és középvállalkozások foglalkoztatottak szerinti megoszlása (2016)	48
12. Grafikon	A foglalkoztatottak számának megoszlása vállalati méret szerint (2016).....	49

BEVEZETÉS

Ben Bernanke, a Federal Reserve (az Amerikai Egyesült Államok központi banki rendszere, röviden FED) Kormányzótanácsának 2006-ban frissen kinevezett elnöke, hivatalba lépését követően áttanulmányozta a FED válságkezelési kézikönyvét. „Összesen négyoldalas volt” – emlékszik vissza tíz évvel a Lehman Brothers csődje után Bernanke. A gazdasági válság esetén követendő eljárásokat tartalmazó kézikönyv négy oldal terjedelemben mindössze arra adott intézményi utasítást, hogy gazdasági válság esetén biztosítani kell a hitelhez jutás lehetőségét az arra igényt tartó pénzügyintézeteknek. A világ egyik legnagyobb központi banki rendszere tehát nem rendelkezett egy bizonytalan gazdasági helyzetben alkalmazandó, megfelelően kialakított eszköztárral.

Jelenleg Ben Bernanke, Timothy Geithner – a New York-i Federal Reserve Bank igazgatótanácsának elnöke 2003 és 2009 között – és Henry Paulson – az Amerikai Egyesült Államok pénzügyminisztere 2006 és 2009 között – egy olyan kezdeményezés élére álltak, amelynek célja a hatékony válságkezelési folyamatok kidolgozása a múlt tapasztalatai alapján a jövő generációi számára.¹

A 2008-as világgazdasági válság a legjelentősebb gazdasági válság az 1929-es nagy gazdasági válság óta. A 2008-as globális válság megelőzője az Amerikai Egyesült Államokban 2006-2007-ben kialakult pénzügyi válság, amely a másodlagos jelzáloghitelpiacon bontakozott ki. (Az egyesült államokbeli hitelexpanzió következtében az alacsony hitelvisszafizetési képességgel rendelkező háztartások is jelzáloghitelhez juthattak.)

A válságot előidéző tényezők közül a nagyarányú eszközár növekedés – különös tekintettel az ingatlanárakra -, a háztartások túlzott eladósodása, és a rendszerkockázatokat figyelmen kívül hagyó pénzügyi szabályozórendszer a legmeghatározóbbak.

A reálértéktől elszakadó eszközárak folyamatos növekedése a spanyol ingatlanpiacon is fenntarthatatlan helyzetet idézett elő. A spanyol gazdaság húzóágazatának számító építőipar és ingatlanszektor éveken át tartó, folyamatos bővülése 2007-ben megtorpant. Az építőipar a válság előtti években a spanyol GDP tíz százalékát adta, a munkaerőpiaci részesedése tizenhárom százalékos volt.

¹Pozzi, Sandro (2018): Los ‘bomberos’ de la crisis financiera de 2008, diez años después. In: eltiempo.com
Forrás: <https://www.eltiempo.com/economia/sectores/la-crisis-financiera-de-2008-diez-anos-despues-268100>
Letöltve: 2018. november 24.

A spanyol ingatlanpiacon 2007-re túlkínálat alakult ki, az ingatlanárak nem emelkedtek tovább. 2008 második felére az Egyesült Államokban kialakult pénzügyi válság világméretűvé vált, így elérte a spanyol gazdaságot is. 2008 második félévében két egymást követő időszakban – a harmadik és negyedik negyedévben – csökkent a spanyol GDP, tehát 2009 elején a spanyol gazdaság recesszióba került.

Nagyarányú elbocsátások kezdődtek az építőiparban és a szolgáltatási szektorban, a munkanélküliek száma a 2007 első negyedévében mért 8,42 százalékról 2013-ra 26,94 százalékra növekedett.

Spanyolországban 2007 és 2013 között közel 300 000 mikro- kis- és középvállalkozás szűnt meg, melynek közvetlen negatív hatása volt a foglalkoztatottságban, ahol a kkv szektor részaránya jelentős, közel 65 százalékos.

Szakedolgozatomban a spanyol mikro- kis- és középvállalati szektor szerkezetének felépítését, kialakulásának okait, jellemzőit és változásait vizsgálom a gazdasági válság előtti, alatti és utáni időszakban.

A szakedolgozat témájának kiválasztásában személyes érintettségem és tapasztalatom áll. 1996 és 2011 között Spanyolországban éltem, tanultam és dolgoztam. 2008 és 2011 között egy építőiparban tevékenykedő középvállalkozásnál álltam alkalmazásban, ahol sajnálatos módon első kézből tapasztalhattam a gazdasági válság építőiparra gyakorolt negatív hatásait.

Dolgozatomat a 2008-as gazdasági válság kialakulásának ismertetésével kezdem, mely jelentős hatást gyakorolt a spanyol gazdasági helyzet alakulásra. A spanyol gazdaság fejlődésének alakulását az ország uniós csatlakozásától a gazdasági válság kezdetéig ismertetem, majd a spanyol gazdaság makrogazdasági jellemzőit vázolom fel a rendelkezésre álló statisztikai adatok és elemzések alapján.

Fontosnak tartom, hogy a spanyol kkv szektor jellemzése előtt röviden felvázoljam az európai kis- és középvállalkozások főbb sajátosságait, amely nélkül a kkv-szektor jelenlegi helyzete nem értelmezhető.

A dolgozat középpontjában a spanyol mikro- kis- és középvállalati szektor szerkezeti felépítésének és nemzetgazdaságra gyakorolt hatásának ismertetése, valamint annak vizsgálata áll, hogy a spanyol vállalati szerkezet a gazdaság strukturális jellemzőjeként vagy pedig konjunktúra-ciklusok eredményeként alakult-e ki.

A szakdolgozat elkészítésében, a megállapítások alátámasztásában, spanyol és nemzetközi szervezetek - spanyol Statisztikai Hivatal (Instituto Nacional de Estadística) az OECD, a Világbank, az Európai Központi Bank és hasonló nemzetközi gazdasági szervezetek - internetes portáljain rendelkezésre álló legfrissebb – 2018 októberében elérhető - forrásadatokat szeretném felhasználni.

A gazdaságpolitikai vonatkozású kérdések és történések elemzésén túl, terjedelmi okok miatt nem szeretnék dolgozatomban foglalkozni a spanyol belpolitikai helyzet értékelésével.

1. A 2008-AS VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG KIALAKULÁSA

Paul A. Samuelson és William D. Nordhaus Közgazdaságtan című alapművében a válság címszó alatt a következő áll: „Válság – (depression): Hosszabb időszak, melyben jellemző magas munkanélküliség, alacsony kibocsátás és beruházás, nyomott üzleti légkör, áresés, valamint a vállalati csődök magas aránya. A visszaesés enyhébb formája a recesszió, ilyenkor visszafogottabban jelentkezik a válság jó néhány vonása.”² A 2008-ban világszinten megjelenő pénzügyi majd gazdasági válság tehát tankönyvi példával is szolgálhat.

1.1. 2008: a válság kezdete

A hivatalosan 2008 és 2013 közötti időszakra tehető világgazdasági válság az elején pénzügyi válságként indult. A válság formális kezdeteként a 2008 szeptember 15-i, hétfői napot jelölik, ugyanis ezen a napon jelentette be fizetéképtelenségét az Amerikai Egyesült Államok negyedik legnagyobb befektetési bankja, a Lehman Brothers. A pénzintézet, mely egyben a világ egyik vezető brókercege is volt, fennállásának 158 éve alatt számos kisebb-nagyobb gazdasági visszaesést és válságot vészelt át - köztük az 1929-es nagy világgazdasági válságot - de mindvégig megtartotta piacvezető szerepét mind hazai mind nemzetközi szinten. Az amerikai ingatlanpiaci bővülést kihasználva, a másodlagos jelzáloghitelek piacának egyik legnagyobb szereplőjeként a Lehman Brothers bocsátotta ki a legtöbb subprime jelzáloggal fedezett értékpapírt.

Domonkos Endre A válság következményei a spanyol ingatlanpiacon című írásában a következőképpen fogalmazza meg a subprime azaz a másodlagos jelzáloghitel jelenségét: „Az irányadó kamatráták csökkentése az amerikai lakosságot fogyasztásra ösztönözte, melynek során egy sor olyan hitel felvételére került sor, amelyeknél a hitelfelvevő csak alacsony visszafizetési képességgel rendelkezett. Emellett hangsúlyoznunk kell, hogy a hitelfelvevők esetében nagyon alacsony volt az önerő mértéke a megvásárolt ingatlanok értékéhez képest. Az Egyesült Államokban az elmúlt években egyértelműen növekedett a kockázattal együttjáró hitelkihelyezések aránya. A hitelállományhoz való jutás érdekében a bankszektor pedig extra hosszú futamidejű jelzáloghiteleket kínált az amerikai lakosság számára (ez a gyakorlat

² Samuelson, Paul A. és Nordhaus, William D. (2012): Közgazdaságtan, Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 614.

egyáltalán nem vette figyelembe az amortizációt), és nem fordított kellő figyelmet a hitelfelvevő személyek fizetőképességére.”³

A jelzáloghitelek értékpapírosítását Szanyi Miklós Válság és etika című írásában a következőképpen részletezi: „A jelzáloghitelezés rendszere sokszereplős, az adós, az elsődleges hitelező és a követelések birtokosa többszörös áttételen keresztül kapcsolódnak egymáshoz. A követeléseket ugyanis a hitelnyújtó pénzüzetek „értékpapírosítják”. Ez lényegében azt jelenti, hogy sok, hasonló jellegű követelést összevonnak [...], az így összeállított portfólióra vonatkozó értékjegyek formájában értékesítik [...] Az eredeti hitelnyújtó (originator) ezzel a hitel kockázatait áthárítja és a befektetők között szétosztja (distribute). A két mozzanat nevéből származó akroníma OAD a rendszer angolszász neve.”⁴

A másodrendű jelzáloghitelek az OAD rendszerébe történő bekerüléséről Szanyi Miklós így ír: „Az OAD jelzálog-finanszírozási modell kvázi állami garancia melletti értékpapírosítási gyakorlata hosszú ideig kizárta köréből a nem elsőrendű adósokkal szemben fennálló követeléseket. Az ingatlanpiaci fejlemények, a második amerikai otthonteremtési boom viszont, mint láttuk, megváltoztatta a jelzáloghitel-piac szerkezetét. 1994 után egyre nagyobb súlyt kaptak a másodrendű adósok. Az OAD-modell mintájára megindult a másodrendű követelések értékpapírosítása is, az eredetinel sokkal gyengébb garanciák mellett (az állami ügynökségek részvétele nélkül), jóval nagyobb potenciális kockázatokkal és hozamokkal.”⁵

Mikor az amerikai ingatlanpiac növekedése megtorpant és a Lehman részvényeinek értéke esni kezdett, a részvénytulajdonosok egyre nagyobb mértékben igyekeztek megszabadulni a rohamos ütemben elértéktelenedő papírjaiktól. A bank a csődbejelentés előtt tárgyalásokat folytatott a Bank of America-val valamint a Barclay's-zal egy lehetséges felvásárlásról, de a két pénzüzet ragaszkodott ahhoz, hogy az Egyesült Államok kormánya is támogassa az ügyletet, azonban ez a segítség a kormány részéről nem érkezett meg, így az Egyesült Államok negyedik legnagyobb befektetési bankja csődöt jelentett.

³ Domonkos Endre (2009): A válság következményei a spanyol ingatlanpiacon, In. Magas István (szerk.): Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 304.

⁴ Szanyi Miklós (2009): Válság és etika, In. Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 163-164.

⁵ Szanyi Miklós (2009): Válság és etika, In. Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 165.

Annak ellenére, hogy a problémák nem ekkor kezdődtek, mégis a Lehman Brothers csődje vált a 2008-as gazdasági válság kirobbanásának jelképévé. Azonban ez a csőd - mely tragédiaként fogható fel és melynek következtében 25 000 ember veszítette el állását – szükségesnek bizonyult, és hozzájárult ahhoz, hogy az addigi válságtüneteket a döntéshozók elkezdjék komolyan vizsgálni és kezelni.

A Lehman Brothers csődjét megelőzően, a 2008-as év elejétől kezdve félreérthetetlen jelek utaltak már arra, hogy komoly katasztrófa közelít. 2008 márciusában az Egyesült Államok akkor ötödik legnagyobb befektetési bankjaként számontartott Bear Stearns jelentette be fizetéképtelenségét. Annak érdekében, hogy a bank működése biztosítva legyen és nagyobb katasztrófát elkerülendő a FED a JP Morgan Chase-en keresztül hitelt biztosított a Bear Stearns-nek. A bankot azonban nem lehetett megmenteni, így a JP Morgan felvásárolta azt, részvényenként 10 dollárért, ami nagyon alatta volt az egy évvel azelőtti 133 dolláros részvényárnak, amin akkoriban, vagyis az összeomlás előtti évben, a bank papírjait jegyezték.

Ezt követően júliusban a két legnagyobb jelzáloghitel finanszírozó társaság, és egyaránt nagy múltra visszatekintő intézmény, a Fannie Mae (Federal National Mortgage Association), melyet még 1938-ban az akkori amerikai elnök, Franklin Delano Rooseveltt alapított, és a Freddie Mac (Federal Home Loan Mortgage Corporation) segítségére a Szövetségi Lakásfinanszírozási Ügynökség (Federal Housing Finance Agency – FHFA) sietett azok csődközeli állapota miatt, és ennek következtében állami felügyelet alá vonva azokat. A válság alatt a két társaság mindösszesen 187,5 milliárd dollár értékű mentőcsomagot kapott az államtól.⁶

Mindezek után szeptember közepén következett a Lehman Brothers csődje. A hírré a részvénypiacok komoly eséssel reagáltak, a legnagyobbal a 2001-es New-York-i támadások óta. A FED azonnali válságkezelési reakciói között az irányadó kamatláb fél százalékponttal csökkentése, valamint a hitelezési feltételek mechanizmusának kibővítése, és ezen hitelekre nyújtott garanciák körének kiszélesítése szerepelt.

⁶ Scheuer Gyula, Scheuer Tamás Gergely (2008): A pénzügyi válság háttere, Polgári Szemle, 4. évfolyam, 5. szám. Forrás: <https://polgariszemle.hu/archivum/44-2008-december-4-efolyam-5-szam/279-a-penzuegyi-valsag-hattere> Letöltve: 2018. november 11.

1.2. A válságot megelőző tényezőkről

A fent említett nagymúltú pénzüintézetek csődközeli helyzetbe jutása 2008 első felében, illetve az azt követő Lehman-csőd előtt a válságtünetek már 2007 nyarán nagy erővel törtek a felszínre az amerikai jelzálogpiacon.

Az ezt kiváltó okokat azonban jóval korábban, már a 2000-es évek legelején érdemes keresni. Az 2001. szeptember 11.-i New-York-i terrortámadások, valamint a dotcom-válság (**Dotcom-válság**: *az internet elterjedésével megjelenő elektronikus kereskedelem hatására rengeteg új cég jött létre, melyek weboldalt hoztak létre és ott árusították termékeiket. Befektetői támogatásoknak köszönhetően sokan ezek közül a vállalatok közül kikerültek a tőzsdére, és részvényeik árfolyama, valamint az irántuk való kereslet rohamos ütemben nőtt. Olyannyira, hogy a részvények nominális értéke hamar elszakadt a reális értéktől, ami rövid időn belül meghozta a technológiai, vagy angolszász megnevezéséről ismertebb nevén a dotcom válságot.*⁷) után és azok hatására, a Bush-kormányzat az Amerikai Egyesült Államok központi banki rendszerével, a FED-del (Federal Reserve System) karöltve expanzív monetáris és fiskális politikába kezdett.⁸

Az irányadó kamatláb csökkentése (2001 elején csaknem 6 % volt, míg ugyanazon év végére már nem érte el a 2 %-ot), a piaci szabályozás fellazítása (melynek hatására az állami szerepvállalás csökken és a piaci hatások felerősödnek), az adócsökkentés, a hitelekhez való hozzájutás könnyítése, a pénzmennyiség növelését célzó intézkedések mind gazdaságélénkítő hatással jártak. Az expanziós monetáris politika következtében hatályba lépő alacsony kamatlábak, valamint a pénzösség hatására a pénzüintézetek féktelen hitelezésbe kezdtek. Olyan olcsó volt a hitel, hogy olykor egy-egy ingatlanra több hitelt is folyósított a bank. Ezek az olcsó hitelek még inkább ösztönözték a már egyébként is erőteljes belső fogyasztást. Mivel ezek a hitelek nem csak hihetetlenül olcsók, de szabadon felhasználhatók is voltak, ezért a bankok úgy döntöttek, hogy hiba lenne kihagyni azt a pénzkereseti lehetőséget, amelyet az általuk kihelyezett hitelek révén elérhetnek.

⁷ Somogyi Viola, Dániel Zoltán András, Rédey Ákos (2012): Fenntartható gazdaság, A „dotcom” válság, Pannon Egyetem, Digitális Tankönyvtár. Forrás: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0012_fenntarthato_gazdasag/ch02s04.html Letöltve: 2018. november.11

⁸ Csáki György (2009): Világ gazdasági válság és korszakváltás, In. Magas István (szerk.): Világ gazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 40.

Ezért olyan befektetési jegyeket hoztak forgalomba, melyek hozama az előbb említett jelzáloghitelekre épült. A derivatívák, vagyis a származtatott értékpapírok/ügyletek, olyan befektetési jegyeket jelentenek, melyek értékét az adott értékpapírok/ügyletek mögött található termék árfolyamának alakulása határozza meg. Ez a pénzüpiaci termék természetesen azt is feltételezte, hogy az eredeti hitelfelvevő, vagyis a jelzáloghitel igénybe vevője megfelelő módon, határidőre törleszti a hitelt.

1.3. Az ingatlanpiaci túlkínálat hatásai

Mivel a folyamatos növekedés és bővülés mozgatórugója az ingatlanpiac volt, ezért az amerikai pénzintézetek rengeteg pénzt fektettek további ingatlanfejlesztésekbe a növekedés fenntartásának érdekében. Az Egyesült Államokban a lakásárak 2000 és 2006 között a duplájára emelkedtek.

Az alacsony kamatok, a pénzbőség, valamint a gyenge szabályozó rendszer azonban túlzott bővülést eredményezett, a túlkínálat az ingatlanpiacon hatalmas volt és a rendszer finanszírozhatatlanná vált. A gyenge piaci szabályozás a piaci szereplők felelősségteljes magatartását feltételezi ahelyett, hogy a szabályokat szigorítaná. De ha ezen piaci szereplők magatartása nem felelősségteljes, akkor természetesen csak idő kérdése, hogy a ráépülő rendszer összeomoljon.⁹

A túlfűtött gazdasági légkör enyhítésére a Federal Reserve 2004 második felétől kezdve egészen 2007 közepéig folyamatosan emelte az irányadó kamatlábat - 2007 nyarán a központilag előirányzott kamatláb már meghaladta az 5 %-ot – azonban a FED ezen intézkedése nem bizonyult elégségesnek. Az ingatlanszektor növekedése megtorpant, az ingatlanárak csökkenni kezdtek, az ingatlanok értékvesztése miatt nőtt a jelzáloghitelek visszafizetési kockázata, ezért a FED 2007 második felétől kezdve csökkenteni kezdte az irányadó kamatlábat, mely 2009 elejére megközelítette a nulla százalékot.^{10,11}

⁹ Vives, Xavier (2010): La crisis financiera y la regulación, In: IESE Occasional Papers, IESE Business School, Universidad de Navarra, p.1-17. Forrás: <https://blog.iese.edu/xvives/files/2011/09/La-crisis-financiera-y-la-regulacion.pdf> Letöltve: 2018. november 11

¹⁰ Expansión – datosmacro.com: Tipos de la Reserva Federal de USA Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/tipo-interes/usa> Letöltve:2018. november 11.

¹¹ El País (2008): Crisis financiera: EE UU baja los tipos de interés casi al 0%, Forrás: https://elpais.com/diario/2008/12/17/economia/1229468401_850215.html Letöltve: 2018.november 5.

Ebben az időszakban az ingatlanpiac stagnált, így túlkínálat alakult ki. A kereslet már nem tudta azonos ütemben követni az egyre növekvő kínálatot, az ingatlanpiac rugalmatlan jellegénél fogva pedig nem tudott azonnal reagálni a kereslet csökkenésre. A kereslet csökkenése ellenére az újjépítésű ingatlanok továbbra is nagyarányban jelentek meg a kínálati oldalon, mely jelenség az ingatlanpiaci projektek hosszabb kifutási idejével magyarázható.

A túlkínálat hatására az ingatlanárak csökkenni kezdtek, ezért sok esetben a pénzintézetek által kihelyezett jelzáloghitelek mértéke meghaladta a fedezetül szolgáló ingatlanok értékét, melynek következtében növekedett a hitelvisszafizetési kockázat.¹²

A pénzügyi szektor szereplői között eluralkodott bizonytalanság hatására gyakorlatilag megszűnt a bankközi hitelezés, vagy ha mégis hajlandók voltak az egyes bankok egymásnak kölcsönt nyújtani, akkor azt igen drágán tették. A bankok a fogyasztói hitelek nyújtását olyan feltételekhez kötötték, amelyeknek nagyon kevés ügyfél volt képes eleget tenni, vagyis a bankok hitelnyújtási hajlandósága gyakorlatilag megszűnt. A kihelyezett hiteleken belül egyre nőtt a nem teljesítők aránya, mert az egyik pillanatról a másikra fizetéseképtelenné váló hitelfelvevők nem tudtak eleget tenni a visszafizetési kötelezettségeiknek.¹³

Az eszközök – ebben az esetben az ingatlanok - nominális értéke oly módon elszakadt az eszköz reálértékétől, hogy az irreális méreteket öltött. A nagyobb keresletre a piac még magasabb árakkal reagált, amire a kereslet is folyamatosan nőtt, hiszen a beruházó azért vásárolt, mert attól tartott, hogy az árak a jövőben még inkább növekedni fognak. Amikor azonban a kereslet megtorpant, mert a piac telítetté vált, akkor az árak is stagnáltak egy rövid ideig, majd fokozatosan csökkenni kezdtek. Túlkínálat kialakulásakor a kínálati oldal piaci szereplői veszteségeik minimalizálása érdekében alacsonyabb áron próbálják értékesíteni a termékfelesleget, jelen esetben az ingatlanokat.

Azáltal, hogy a másodrendű jelzáloghiteleket nem törlesztették, a rájuk épülő derivatív pénzügyi termékek is elértéktelenedtek, hiszen azok jövedelmezősége a jelzáloghitel visszafizetésének függvénye volt. A derivatív pénzügyi termékeket az Egyesült Államok bankjai nem csupán hazai, hanem nemzetközi szereplőknek, ügyfeleknek is értékesítették, tehát

¹²Scheuer Gyula, Scheuer Tamás Gergely (2008): A pénzügyi válság háttere, A válság első jelei – A pénzügyi válság eszkalációja - Polgári Szemle, 4. évfolyam, 5. szám Forrás: <https://polgariszemle.hu/archivum/44-2008-december-4-efvolyam-5-szam/279-a-penzuegyi-valsag-hattere> Letöltve: 2018. november 11.

¹³ Szanyi Miklós (2009): Válság és etika, In. Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 167-168.

az Amerikai Egyesült Államokban kialakult subprime-válság, már a kezdeti szakaszában szinte azonnal és közvetlenül áttevődött nemzetközi szintre a derivatívákon keresztül. Vagyis még a jelzáloghitel-válság időszakában, tehát az abból következett pénzügyi válság konkrét megjelenése és a nemzetközi pénzpiacokra történő áttérése előtt, a subprime-válság hatásai már túlléptek az Egyesült Államok határain.¹⁴

1.4. A másodlagos jelzálogpiac főbb jellemzői

Az amerikai ingatlanpiacon már a kilencvenes évek közepétől, a lakásépítési hullám következtében kezdett formálódni az „ingatlanbuborék”. Ekkortól ugyanis a mindenkori kormányzat egyik fontos törekvésének azt tartotta, hogy az alacsonyabb jövedelmű rétegek is lakáshoz juthassanak, s ezáltal fel tudjanak zárkózni a középosztályhoz. Ezzel egy időben lendült fel a másodrendű jelzáloghitel piac is, amelynek középpontjában olyan hitelfelvevők álltak, akik nem feleltek meg az elsőrendű piac követelményeinek és hitelfeltételeinek sem tettek eleget.

Ezek az ügyfelek magasabb kockázattal rendelkeztek, de a kedvező kamatkörnyezet lehetővé tette számukra a hitelhez jutást. Ezen háztartások leterheltsége a hitelvisszafizetés által igen magas volt, vagyis „jövedelmük terhelhetőségének felső határán mozogtak”¹⁵, de az alacsony kamatszint, valamint az emelkedő ingatlanárak biztosították a hitelvisszafizetési képességet.

A kamatingadozások és az ingatlanárak csökkenése azonban növelte a pénzügyileg túlterhelt háztartások hitelvisszafizetési kockázatát. Ennek következtében már 2007 végére megemelkedett a nem teljesítő jelzáloghitel törlesztők aránya a másodlagos piacon.

Szanyi Miklós Válság és etika (2009) című tanulmányában rámutat arra a tényre, hogy az etikus magatartás hiánya nagymértékben közrejátszott a válság kialakulásában. Szanyi az etikai elvek sérülését három fő területre osztja:

1. a fogyasztás túlerőltetése a fizetőképesség határainak figyelembevétele nélkül;

¹⁴ Csáki György (2009): Világ gazdasági válság és korszakváltás, In. Magas István (szerk.): Világ gazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 39-41.

¹⁵ Szanyi Miklós (2009): Válság és etika, In. Magas István (szerk.) Világ gazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 167-168.

2. a tulajdonosi szerkezet átalakulása, melyben egyre nagyobb szerepet kapnak a pénzügyi befektetők, akik a pénzügyi műveletek és pénzügyi termékek nyújtotta lehetőségeket kihasználva elérik, hogy a vállalati papírok tőzsdei árfolyama emelkedjen;
3. a nemzeti (tőke)piacok felügyeletét és szabályozását végző intézmények, melyek nem reagáltak hatékonyan és időben a tőkepiaci változásokra, valamint az elhibázott gazdaságpolitika mely kizárólag a gazdasági növekedést tartotta szem előtt.

A jelzáloghitelezésre jellemző, hogy a hitelnyújtók a követeléseket értékpapír formájában értékesítik, ezáltal a kockázatot szétterítik azok között, akik ezt a pénzügyi terméket hajlandók megvásárolni.

Ideális esetben ezekhez a műveletekhez csak jó minőségű hiteleket használnak, vagyis azokból állítják össze a portfóliót értékesítésre. Minden esetben a kockázatfelmérést megbízható hitelminősítők végzik, így a befektetők olyan értékpapírhoz jutnak, amelynek kockázati besorolása ismert és megbízható.¹⁶

Palánkai Tibor és Nagy Sándor Gyula A jelenlegi világgazdasági válság és kísérletek a kezelésére című tanulmányában a következőképpen ír a derivatívákról: „Az elmúlt években *a rossz minőségű („mérgezett”) „strukturált pénzügyi termékek” tömege* került a globális piacokra. Ezekről a selejtes termékekről Helmut Schmidt nem véletlenül kérdi gunyorosan, hogy egyáltalán minősíthetők-e „termékeknek”.¹⁷

Ebben a rendszerben azonban megjelentek a másodlagos piacról származó követelések, melyek hitelkockázati besorolása nem minden esetben volt megbízható. A pénzügyintézetek pedig olyan portfóliókat állítottak össze értékesítésre, melyek különböző minőségű papírokat tartalmaztak, és kockázati besorolásukat egységesítették. Ráadásul olyan pénzügyi termékeket is létrehoztak, melyek nem csupán elsődleges és másodlagos jelzáloghiteleket tartalmaztak értékpapír formájában, hanem egyéb hitelt, illetve kötvényt is. Amikor a jelzáloghitelek nem teljesítése miatt az azokat tartalmazó értékpapírok ára is zuhanni kezdett, akkor a velük azonos csomagban található papírok is követték őket, vagyis minden olyan pénzügyi termék,

¹⁶ Vives, Xavier (2010): La crisis financiera y la regulación, In: IESE Occasional Papers, IESE Business School, Universidad de Navarra, p.3-5. Forrás: <https://blog.iese.edu/xvives/files/2011/09/La-crisis-financiera-y-la-regulacion.pdf> Letöltve: 2018. november 11.

¹⁷ Palánkai Tibor – Nagy Sándor Gyula (2009): A jelenlegi világgazdasági válság és kísérletek a kezelésére, In: Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 230

amely valamilyen formában vagy mennyiségben toxikus papírt tartalmazott. „Baj csak az, hogy ezek a selejtes termékek nem tradicionális, köznap értelemben okoznak problémát. Nem csak arról van szó, hogy a „fogyasztó” károsul, szenved veszteséget, hanem ezek a „termékek”, jellegükből kifolyóan, terjednek szét a gazdaság hálózataiban, s mérgezik s rengetik meg annak (elsősorban a bankok és pénzügyi intézményeken keresztül) stabilitását.”¹⁸

2. SPANYOLORSZÁG: AZ UNIÓS CSATLAKOZÁSTÓL A VÁLSÁG KEZDETÉIG

A spanyol gazdaság a kilencvenes évek második felétől kezdve egészen a gazdasági válság kezdetéig töretlen növekedést mutat. Ez időszak alatt Spanyolország gazdasági teljesítménye folyamatosan javult, és megközelítette a nagyságrendben hozzá hasonló európai országok gazdaságát, olyan uniós tagállamokét, mint Németország, Franciaország vagy Olaszország.

2.1. A gazdasági felzárkózást elősegítő nemzetközi tényezők

A spanyol gazdaság fejlődésének a kilencvenes évek közepétől 2007-ig zajló sikertörténetét nem lehet a nemzetközi és világgazdasági folyamatok figyelembevétel nélkül elemezni.

A világgazdaságban lezajló globalizációs folyamatok, valamint az ország EU-s és GMU-s csatlakozása új makrogazdasági környezetet teremtett. A makrogazdasági struktúra (szerkezet) megváltozását tehát nemzetközi tényezők együttes hatása eredményezte.

2.1.1. Spanyolország csatlakozása az EGK-hoz és a GMU-hoz

Spanyolország 1986-os csatlakozása az Európai Gazdasági Közösséghez megteremtette annak lehetőségét, hogy a hetvenes évek közepétől fokozatosan demokratizálódó ibériai ország végre szabadon és egyenlő félként nyithasson Európára és az európai piacokra. Domonkos Endre Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz című írásában így fogalmaz: „Spanyolország EU-csatlakozásával az országban gazdaságszerkezeti változások indultak meg.

¹⁸ Palánkai Tibor – Nagy Sándor Gyula (2009): A jelenlegi világgazdasági válság és kísérletek a kezelésére, In: Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 230

A spanyol gazdaság liberalizálása már az 1980-as években megkezdődött, és ez a folyamat az 1990-es években is tovább folytatódott. A spanyol gazdaság a 90-es évek közepére új növekedési pályára állt, és az ezredfordulóra a GDP-növekedés meghaladta a közösségi átlagot.”¹⁹

Az uniós konvergencia-folyamat szerves részeként a spanyol peseta felvétele az Európai Monetáris Rendszerbe 1989-ben nagymértékben hozzájárult a spanyol fizetőeszköz stabilitásának eléréséhez és az árfolyamingadozások kiküszöböléséhez, valamint az infláció féken tartásához.

A Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozást a mindenkori spanyol kormány kiemelt célként kezelte, gazdaságpolitikáját e cél elérése érdekében alakította. A spanyol kormány konvergenciaprogramja a benne foglalt restriktív gazdaságpolitikai intézkedések ellenére is széleskörű társadalmi elfogadottsággal (támogatással) bírt. A szigorú, de következetesen végrehajtott gazdaságpolitikai intézkedések eredményeképpen Spanyolország 1998-ban sikeresen csatlakozott a GMU-hoz.²⁰ A többi monetáris unióhoz csatlakozó tagországgal együtt 2001-ben pedig Spanyolország is bevezette a közös pénznemet, az eurót, mely az addigi hivatalos fizetőeszközt – a pesetát – váltotta fel.

2.1.2. A külföldi működőtőke beáramlása és a spanyol nagyvállalatok nemzetköziesedése

Az 1993-ban létrejövő egységes belső piac további fejlődési lehetőségeket teremtett az ország számára. Az áruk és szolgáltatások szabad áramlása a spanyol vállalatok számára piacbővülést, a fogyasztók számára pedig szélesebb kínálatot eredményezett. A munkaerő szabad áramlása következtében a munkaerőpiaci kereslet és kínálat európai szintűre bővült. A külföldi tőkebefektetések szerepéről a spanyol gazdaságban Domonkos Endre Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz című tanulmányában (2009) a következőképpen ír: „Kiemelkedően fontos a külföldi működőtőke-befektetések szerepe a spanyol gazdaságban. A magas beruházási ráta közvetlen hatással volt a foglalkoztatottságra és a termelékenységre is. A külföldi tőkebefektetések új munkahelyeket teremtettek, és a munkanélküliség 21,7

¹⁹ Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz, In: Európai Tükör, 2007/9. p.70.

²⁰ Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz, In: Európai Tükör, 2007/9. p.62-63.

százalékról a 90-es évek közepére 16 százalékra csökkent. A külföldi tőkebeáramlás nagymértékben hozzájárult a spanyol gazdaság szerkezeti változásaihoz. A külföldi működőtőke-befektetések elsősorban a szolgáltatási és a pénzügyi szektorra, valamint a technológiai ágazatokra (gépipar, személygépkocsi-gyártás és vegyipar) koncentráltak. Az 1986 utáni látványos gazdasági növekedés egyik fontos összetevője volt a külföldi tőkebeáramlás.”²¹

A közép- és dél-amerikai országok piacain számottevő a spanyol nagyvállalati jelenlét, mely szintén nagyban hozzájárult a spanyol gazdaság nemzetköziesedéséhez. Az azonos nyelv és a hasonló kulturális háttér kedvezőbb piaci környezetet teremt a spanyol cégek és befektetők számára.

A GCG - Georgetown University 2008-ban megjelent tanulmánya a spanyol nagyvállalatok szerepét és működését vizsgálja a latin-amerikai piacokon az 1986 és 2007 között eltelt időszakban. A spanyol nagyvállalatok előfordulása jellemzően három nemzetgazdasági ágban a legjelentősebb: telekommunikáció, energetika és pénzügyi szolgáltatások. A szerzők az üzleti tranzakcióik száma alapján rangsorolták a spanyol nagyvállalatokat, és az első öt helyen a Telefónica (telekommunikáció), BBV (bank), Banco Santander (bank), Repsol (energetika) és Unión Fenosa (energetika) állt.²²

A spanyol gazdaság számára a nagyvállalatok latin-amerikai terjeszkedése jelentős piacbővülést eredményezett, továbbá a spanyol tőkeberuházások következtében az ország a közvetlen külföldi tőkebefektetések tekintetében fogadó országból kibocsátó országgá vált. „Az 1992-es gazdasági recesszió a szűk belső kereslet miatt új piacok keresésére sarkallta a vállalatokat. A kormány támogatta a gazdasági szervezetek külföldi piacok felé nyitását, s így megindultak a spanyol vállalatok európai és latin-amerikai országokba irányuló tőkebefektetései is. [...] A spanyol befektetések mintegy 48 százaléka a latin-amerikai térségbe irányult, de Portugália, Dél-Franciaország és a Maghreb-régió is fontos befektetési célponttá vált. A spanyol vállalatok „nemzetköziesedése” minőségi változást jelentett a gazdaságban, és

²¹ Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz, In: Európai Tükör, 2007/9. p.55-56.

²² García Canal, Esteban et al. (2008): La expansión de las empresas españolas hacia América Latina: Un balance. In: Revista Globalización, Competitividad y Gobernabilidad Georgetown University, Universia, Vol.2, Num.2. Forrás: <https://gcg.universia.net/article/viewFile/335/461> Letöltve: 2018. november 7.

alapvető irányváltást eredményezett a vállalatok stratégiájában. E folyamat során Spanyolország nettó tőkebefogadó országból nettó tőke kibocsátóvá vált.”²³

A globalizáció az információs és kommunikációs technológiák megjelenését és széleskörű elterjedését hozta magával, mely technológiák rövid időn belül az Európai Unió többi országához hasonlóan, Spanyolországban is elterjedtek.

A spanyol gazdaság szerkezeti átalakulása, az ország Európai uniós és Gazdasági és Monetáris Unióhoz történt csatlakozása, valamint a nemzetközi szinten zajló globalizációs folyamatok együttes hatására, Spanyolország eredményesen kapcsolódott be a világgazdasági folyamatokba, és mindezek következtében az Európai Unió egyik meghatározó gazdaságává vált.

2.2. A gazdasági felzárkózást előidéző belső tényezők

2.2.1. A kamatkörnyezet kedvező alakulása

Spanyolország a kilencvenes évek második felében tudatosan készült a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozásra, és gazdaságpolitikáját ennek megfelelően alakította, melynek egyik fontos célkitűzéseként az irányadó kamatlábak csökkentése szerepelt. A szigorú gazdaságpolitikai intézkedések maradéktalan végrehajtása eredményeképpen a gazdaság sikeresen teljesítette a konvergenciakritériumokban meghatározott referenciaértéket. (Az euróövezethez való csatlakozás feltétele a gazdasági konvergenciára vonatkozó öt feltétel együttes teljesülése. E feltételek egyike a hosszú lejáratú kamatlábakra vonatkozik, mely mértéke legfeljebb két százalékponttal haladhatja meg a három legjobban teljesítő tagállam kamatlábjának mértékét.²⁴)

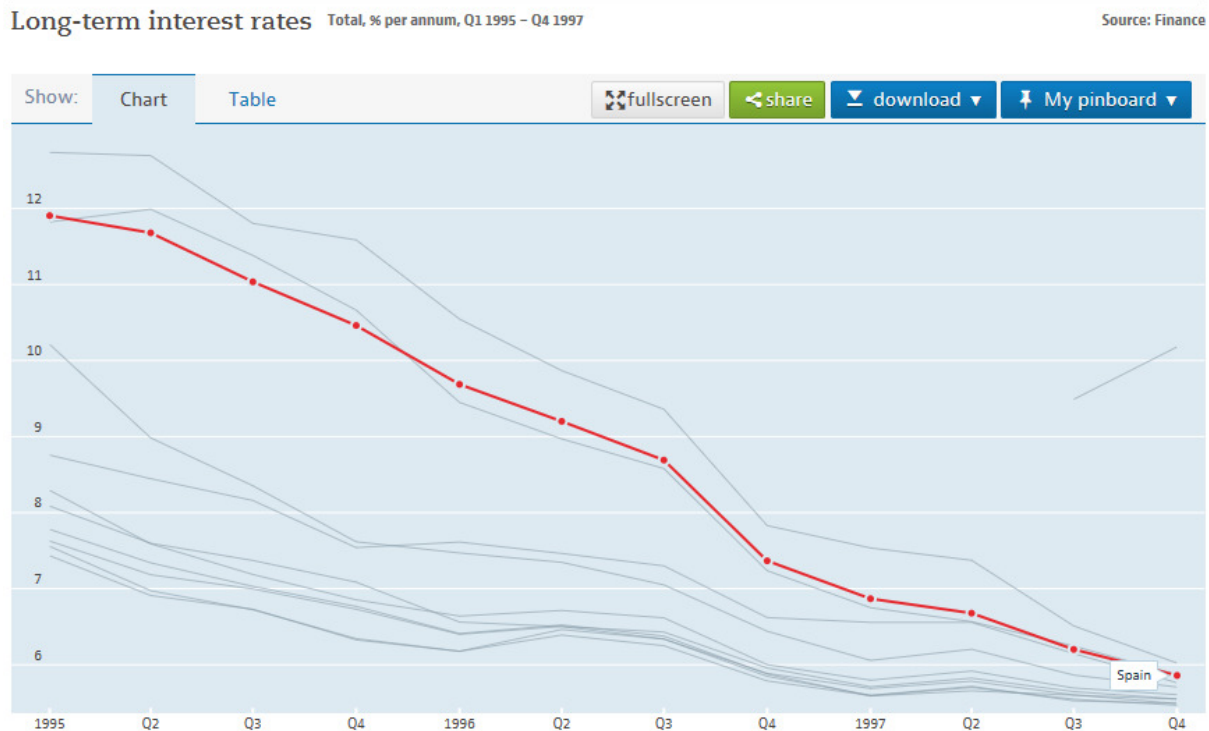
²³ Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz. In: Európai Tükör, 2007/9. p.56.

²⁴ Európai Tanács – Az Európai Unió Tanácsa: Az euróövezeti csatlakozás feltételei: konvergenciakritériumok. Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/joining-the-euro-area/convergence-criteria/> Letöltve: 2018. november 8.

Az 1. számú grafikonon megfigyelhető a hosszútávú kamatlábak alakulása Spanyolországban és az eurózóna országaiban a GMU-csatlakozást megelőző időszakban 1995 és 1997 között.

A hosszútávú kamatlábak alakulása 1995 és 1997 közt

1. számú grafikon
mértékegység: százalék

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/interest/long-term-interest-rates.htm> Letöltve: 2018. november 1.

„A hosszú távú kamatlábak alakulása terén elmondható, hogy Spanyolország maradéktalanul teljesítette a maastrichti feltételeket, mivel a 7,8 százalékos referenciaszinttel szemben a spanyol érték 6,3 százalék körül alakult.”²⁵

2.2.2. A banki hitelezés feltételeinek változása

Az alacsony kamatkörnyezet kedvező feltételeket teremtett a banki hitelezéshez. Az általános gazdasági fellendülés hatására a lakossági és vállalati hitelfelvételi hajlandóság is megnövekedett. Országszerte bővült a banki és pénzügyi szolgáltatások igénybevételére irányuló kereslet,

²⁵ Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz, In: Európai Tükör, 2007/9. p. 62-63.

melynek hatására az ország egész területén megnőtt a bankfiókok és takarékpénztárak száma, 2008 szeptemberében 46 221 bank- és takarékpénztárfiók működött Spanyolországban.²⁶

A pénzügyi intézetek nemcsak soha nem látott földrajzi terjeszkedésbe kezdtek, hanem a pénzügyi szabályozási rendszer „lazításait” kihasználva, példa nélküli feltételeket vezettek be a hitelnyújtási folyamatokban. Az egyik ilyen rendhagyó, új szabály a hitelvisszafizetési idő meghosszabbítására vonatkozott, melyet ingatlanvásárlás esetén 50 évre terjesztettek ki. Erre az időszakra jellemző volt még a változó kamatozású hitelek térnyerése is a fix kamatozásúakkal szemben.²⁷

2.2.3. A migrációs folyamatok megfordulása

A globalizációs folyamatok természetes velejárója a migráció, a szabadpiacok esetében pedig a munkaerő szabad áramlása. Spanyolországra a hetvenes évek közepéig az országból való elvándorlás volt a jellemző. A spanyolországi migráció az ötvenes évekig döntően a latin-amerikai országok felé irányult.

A Franco-rezsim 1956-ban önálló intézetet hozott létre a migrációs folyamatok megszervezésére (Instituto Español de Emigración), a Spanyolországból elvándorlók megsegítésére. Ettől az időszaktól kezdve a célországok már jellemzően nyugat-európai országok voltak. A hetvenes évek közepére csökkent az országból kivándorlók száma, valamint elkezdődött a korábban kivándoroltak hazatérése is.²⁸

²⁶ Gonzalo Alconada, Ángeles (2017): El número de oficinas bancarias en España baja a niveles de 1982 In: Cinco Días. Forrás: https://cincodias.elpais.com/cincodias/2017/07/21/companias/1500663402_629760.html Letöltve: 2018. november 2.

²⁷ Expansión.com (2010): La banca aún ofrece hipotecas a 50 años y por un 100% de financiación, Forrás: <http://www.expansion.com/2010/08/28/empresas/banca/1282946807.html> Letöltve: 2018. november 5.

²⁸ Kreienbrink, Axel (2009): La política de emigración a través de la historia del IEE, In: Calvo Salgado, L M et al: Historia del Instituto Español de Emigración. La política migratoria exterior de España y el IEE del franquismo a la transición. Madrid, Ministerio de Trabajo e Inmigración, Gobierno de España. Forrás: <https://web.archive.org/web/20170425080823/http://www.zora.uzh.ch/34786/1/HistoriaInstiEspEmigr.pdf> Letöltve: 2018. november 2.

A kedvező gazdasági helyzet miatt, a kilencvenes évek második felétől kezdve egyre több gazdasági bevándorló érkezett Spanyolországba, mely rövid idő alatt kibocsátó országból befogadó országgá vált. Az 1998-ban nyilvántartott külföldi állampolgárok az akkori teljes lakosság alig több, mint másfél százalékát tették ki (számszerűsítve ez kevesebb, mint egymillió ember), tíz év elteltével ez az arány már tizenegy és fél százalékra emelkedett, ami 5,3 millió főt jelentett.²⁹

Az 1. számú táblázat a Spanyolországban legálisan tartózkodó, nyilvántartásokban szereplő bevándorlók számának éves növekedését ábrázolja 1997 és 2007 között.

A spanyolországi bevándorlók számának éves növekedése 1997 és 2007 között

1. számú táblázat
mértékegység: fő

TIME	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Spain	57.877	81.227	127.365	362.468	414.772	483.260	470.010	684.361	719.284	840.844	958.266

Forrás: Eurostat, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> Letöltve: 2018. október 22.

²⁹ Alonso Pérez, Matilde; Furió Blasco, Elías (2010): La economía española: Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. In: Cahiers de civilisation espagnole contemporaine, 2010/6 Forrás: <https://journals.openedition.org/cccec/3212?lang=e> Letöltve: 2018. október 30.

2.2.4. Népszámszámítás

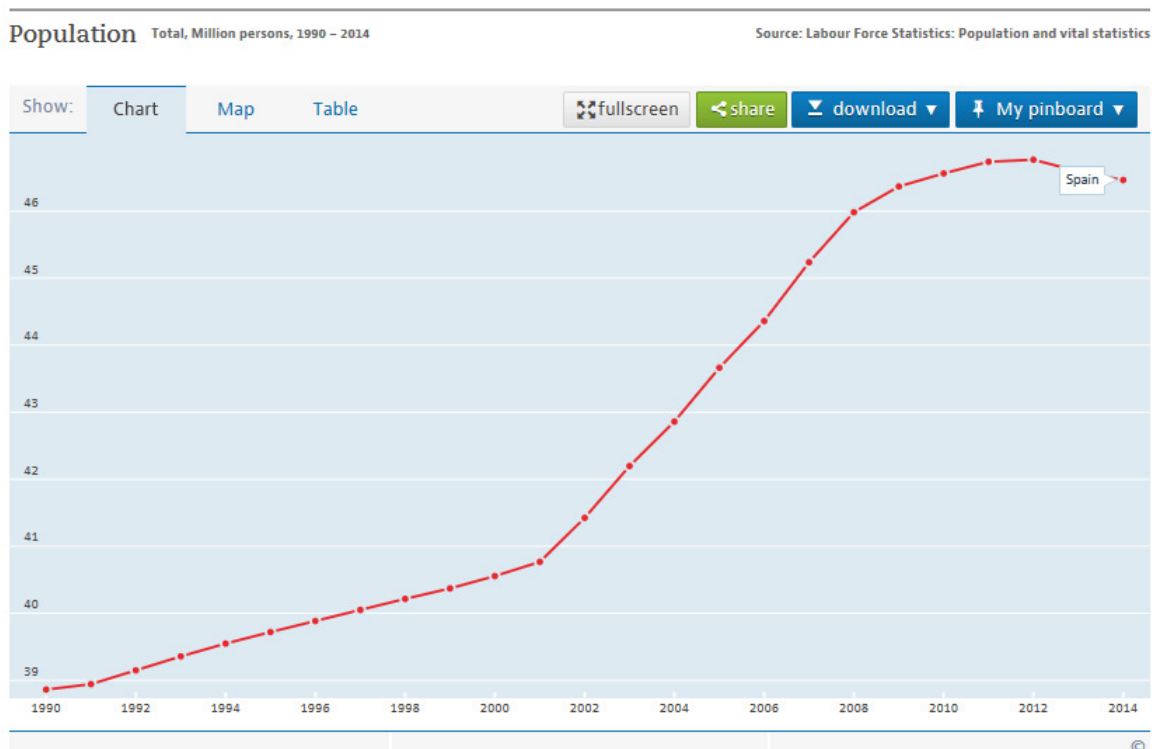
A 2. számú grafikon a spanyol népesség számának alakulását ábrázolja 1990 és 2014 közt, melynek alapján a következők állapíthatók meg:

- 1990 és 2000 közt Spanyolországban közel kétfélmillió fővel nőtt a lakosság száma.
- A 2000-es évek elejétől a népszámszámítás felgyorsult, és az elkövetkezendő évtizedben ez a gyorsuló ütemű népszámszámítási tendencia folyamatos maradt.
- 2012-re a spanyol népességszám elérte a 46,8 millió csúcstértéket, ami azt jelenti, hogy a XXI. század első évtizedében a népesség közel hatmillió fővel gyarapodott.

A nagyarányú népszámszámítást két fontos tényező együttes hatása indokolja. A gazdasági bevándorlók növekvő száma, illetve a spanyolok gyermekvállalási hajlandósága következtében megnövekedett születések száma együttesen vezet a népesség gyarapodásához.

A népességszám alakulása 1990 és 2004 között Spanyolországban

2. számú grafikon
mértékegység: millió fő

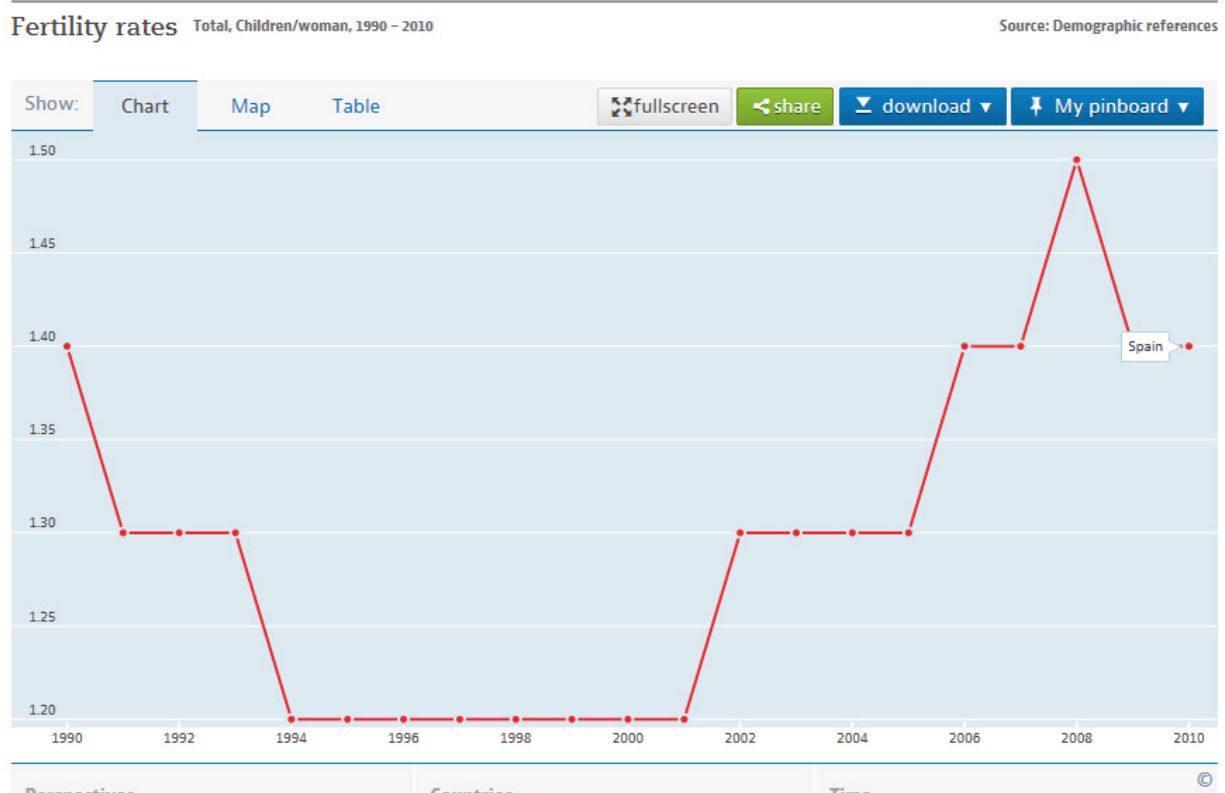

Forrás: OECD - <https://data.oecd.org/pop/population.htm> Letöltve: 2018. november 2.

A 3. számú grafikon a spanyol termékenységi ráta változását ábrázolja 1990 és 2010 között. 2001-től több lépcsős növekedés figyelhető meg, a termékenységi arányszám 2008-ra érte el az 1,5-es csúcspontot.

A spanyol termékenységi arányszám alakulása 1990 és 2010 között

3. számú grafikon
mértékegység: gyermekszám/nő

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm> Letöltve: 2018. november 10.

2.2.5. A foglalkoztatottság növekedése

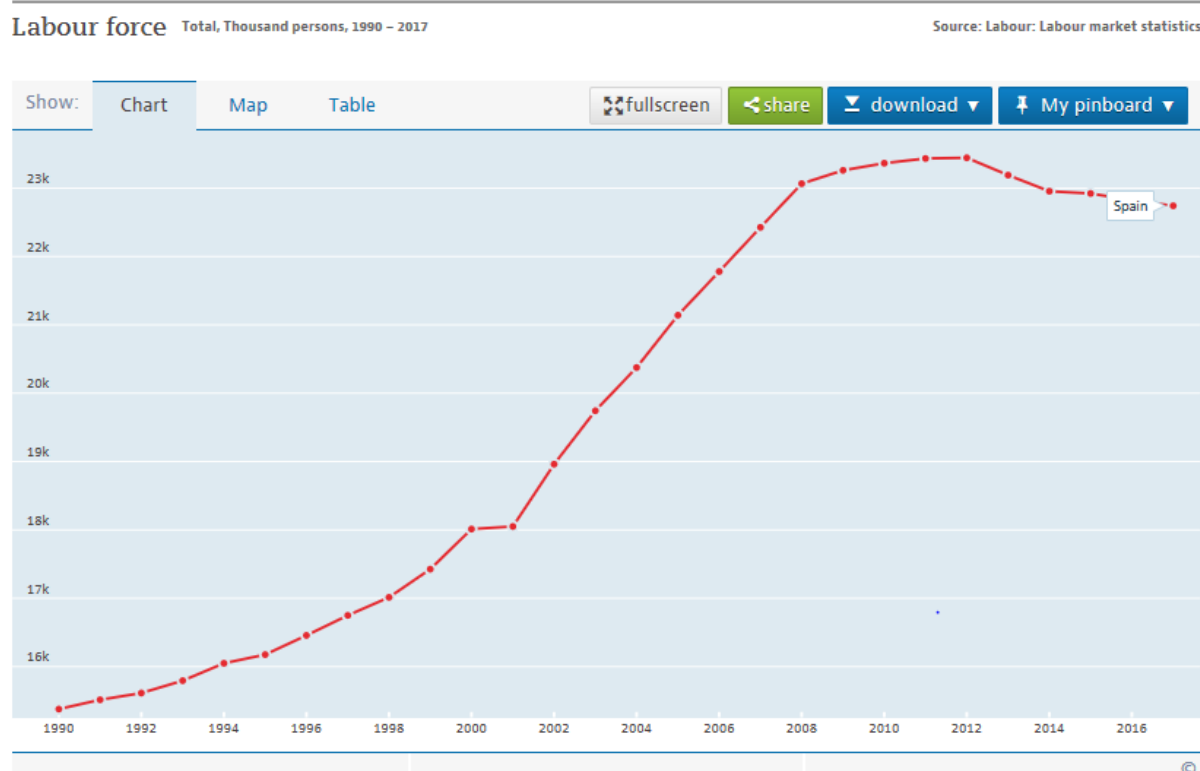
Az aktív korú népesség növekedésével egyenes arányban gyarapodott a rendelkezésre álló aktív munkaerő is. 1991-ben az aktív korúak (16 és 64 év közöttiek) aránya a teljes népességhez viszonyítva 65,2 százalékos volt, 2007-re ez az arány már elérte a 67,8 százalékot.³⁰

³⁰ Alonso Pérez, Matilde y Furió Blasco, Elías (2010): La economía española: Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. In: Cahiers de civilisation espagnole contemporaine, 2010/6 p.28-32. Forrás: <https://journals.openedition.org/ccec/3212?lang=e> Letöltve: 2018. október 30.

A 4. számú grafikonon az aktív korú munkaerő mennyiségének alakulása figyelhető meg 1990 és 2016 között. A táblázat adataiból megállapítható, hogy a rendelkezésre álló aktív korú munkavállalók aránya 2001 és 2008 között folyamatos és nagyarányú növekedést mutat.

Az aktív korú munkaerő alakulása 1990 és 2016 között

4. számú grafikon
mértékegység: ezer fő

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/emp/labour-force.htm#indicator-chart> Letöltve: 2018. november 9.

A népességnövekedés és az aktív korúak számának növekedése mellett nőtt a foglalkoztatottak száma, a munkanélkülieké pedig csökkent. A foglalkoztatottság kedvező alakulását a gazdasági fellendülés és a spanyol kormány által bevezetett munkaerőpiaci reformok segítették elő. „A spanyol munkaerőpiac merevségeit jelentős mértékben csökkentette az Aznar kormány által 1997-ben végrehajtott reformcsomag. A kormányzat célja a munkahelyteremtést gátló, elavult szabályozás átalakítása volt az egységes belső piac nyújtotta lehetőségek kihasználása és a munkanélküliség szintjének csökkentése érdekében.”³¹

³¹ Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz. In: Európai Tükör 2007/9. p. 62-63.

A foglalkoztatottság alakulását ábrázoló grafikonon megfigyelhető, hogy a gazdasági növekedéssel párhuzamosan bővült a foglalkoztatottság, mely 2007-re elérte a 65,8%-os csúcspontot.

A foglalkoztatottság arányának alakulása 2000 és 2016 között

5. számú grafikon
mértékegység: százalék

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm> Letöltve: 2018. november 9.

2.2.6. A háztartások számának alakulása

1991-ben 11,5 millió háztartás volt Spanyolországban, 1999-ben 12,7 millió, 2007-ben pedig már több, mint 16 millió. A háztartások számának növekedését több tényező együttes hatása okozza, melyek közül az egyik a népességnövekedés, a másik pedig a gazdasági bevándorlók növekvő száma. A háztartások számának növekedése azonban erőteljesebb a népességnövekedésénél. Ezt az eltérést olyan társadalmi tényezők okozzák, mint a családok méretének csökkenése, a válások és az egyszemélyes háztartások számának növekedése, valamint a gyermekek szülőktől való függetlenedése.³²

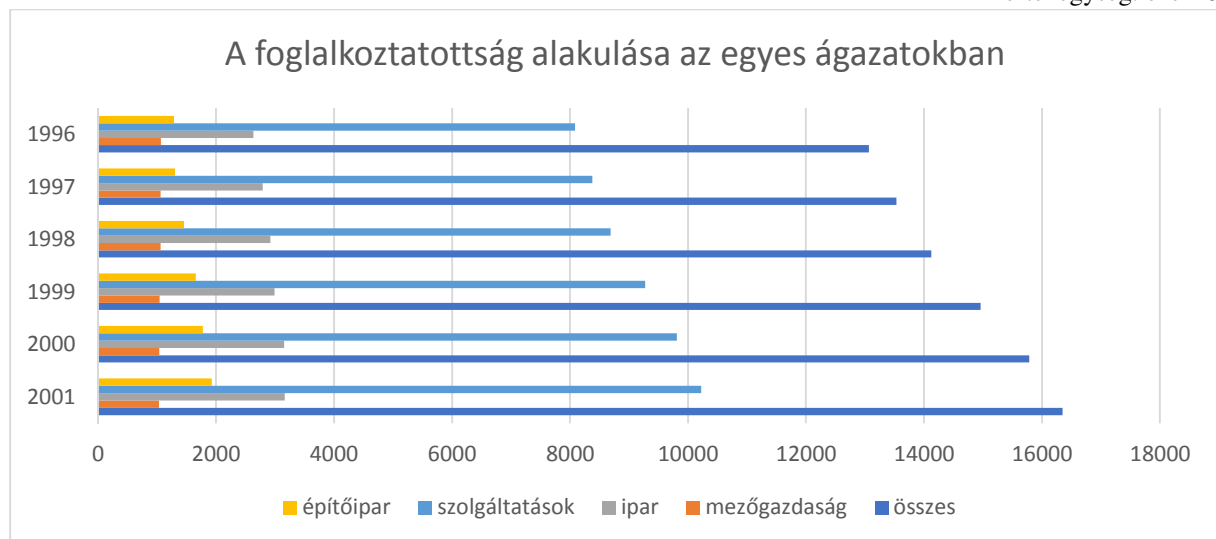
³² Alonso Pérez, Matilde y Furió Blasco, Elías (2010): La economía española: Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. In: Cahiers de civilisation espagnole contemporaine, 2010/6 p.47. Forrás: <https://journals.openedition.org/cceec/3212?lang=e> Letöltve: 2018. október 30.

2.3. Az építőipar és az ingatlanszektor helyzete

A kilencvenes évek második felétől kezdve a foglalkoztatottság lendületes bővülése valamennyi gazdasági ágazatban megfigyelhető, azonban az egyes szektorok közül legeredményesebben az építőipar és a szolgáltatási szektor teljesített. 1991-ben a foglalkoztatottak 56,5%-a a szolgáltatási szektorban, 10,3%-a pedig az építőiparban dolgozott. 2007-re a szolgáltatási szektor a munkavállalók 66,2 százalékának, az építőipar pedig a 13,3 százalékának adott munkát.³³

A foglalkoztatottság alakulása az egyes ágazatokban 1996 és 2001 között

2.számú táblázat
mértékegység: ezer fő

Forrás: saját készítésű táblázat az Instituto Nacional de Estadísticas adatai alapján, https://www.ine.es/dynt3/inebase/index.htm?type=pcaxis&path=/t22/e308/meto_05/meto_05_bis/pae/px/&file=pcaxis Letöltve: 2018. november 4.

A gazdasági fellendülés, a népességnövekedés, a gazdasági bevándorlók növekvő száma, a kedvező kamatkörnyezet hozzájárultak az ingatlanok és tartós fogyasztási cikkek iránti fizetőképes kereslet bővüléséhez.

³³ Garrido Yserte, Rubén; Gallo Rivera, María Teresa; Martínez Gautier, Daniel (2015): Análisis territorial de la repercusión de la crisis económica sobre el tejido empresarial español. In: Serie documentos de trabajo, Universidad de Alcalá, 2015/3. p. 20-24. Forrás: https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/21516/analisis_garrido_IAESDT_2015_N03.pdf?sequence=1 Letöltve: 2018. november 11.

Spanyolországban a lakhatási szokásokra jellemző volt, hogy nagy, többgenerációs családok éltek együtt, nagyobb alapterületű ingatlanokban. A háztartások pénzügyi helyzetének jelentős javulása azonban megváltoztatta az addigi szokásokat és fogyasztói igényeket, a háztartások száma megnőtt, méretük kisebb lett.

Nem csak a hazai háztartások és családok növekvő igényei, de az országba egyre nagyobb számban érkező gazdasági bevándorlók lakhatási szükséglete is növekvő ingatlanpiaci keresletet eredményezett.

A családok anyagi helyzetének javulása, a pozitív munkaerőpiaci kilátások, a bankok hitelnyújtási feltételeinek enyhülése, és az alacsony kamatszint együttes hatása ingatlanvásárlási hullámot indított el. A megnövekedett kereslet az építőipari ágazat és az ingatlanszektor nagyarányú bővülését eredményezte.

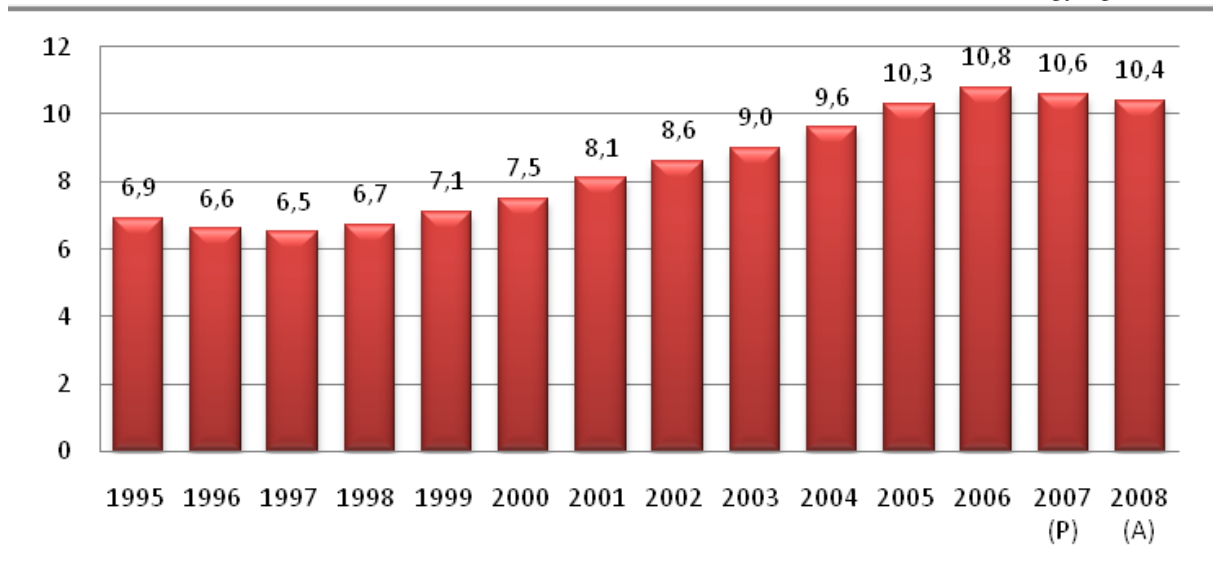
Az építőipar és az ingatlanszektor felfutásának köszönhetően megnövekedett a kapcsolódó ágazatok termékeire és szolgáltatásaira irányuló kereslet is.

2.3.1. Az építőipar jelentősége a nemzetgazdaságban

Az építőipar nemzetgazdasági szerepe jelentős: részaránya a bruttó hazai termékben a válságot megelőző években csaknem 11 százalékos volt.

Az építőipar százalékos részesedése a spanyol GDP-ből 1995 és 2008 között

3. számú táblázat
mértékegység: százalék

Forrás: La construcción en España (% PIB), <https://journals.openedition.org/cccec/3212?lang=es> Letöltve: 2018. október 31

A válságot megelőzően a foglalkoztatottságban jelentős volt az építőipar részaránya, a 2005 és 2006 között újonnan létrehozott munkahelyek 24 százaléka az építőiparban jött létre, 2006 utolsó negyedében a foglalkoztatottak 13,7 százaléka az építőiparban dolgozott.

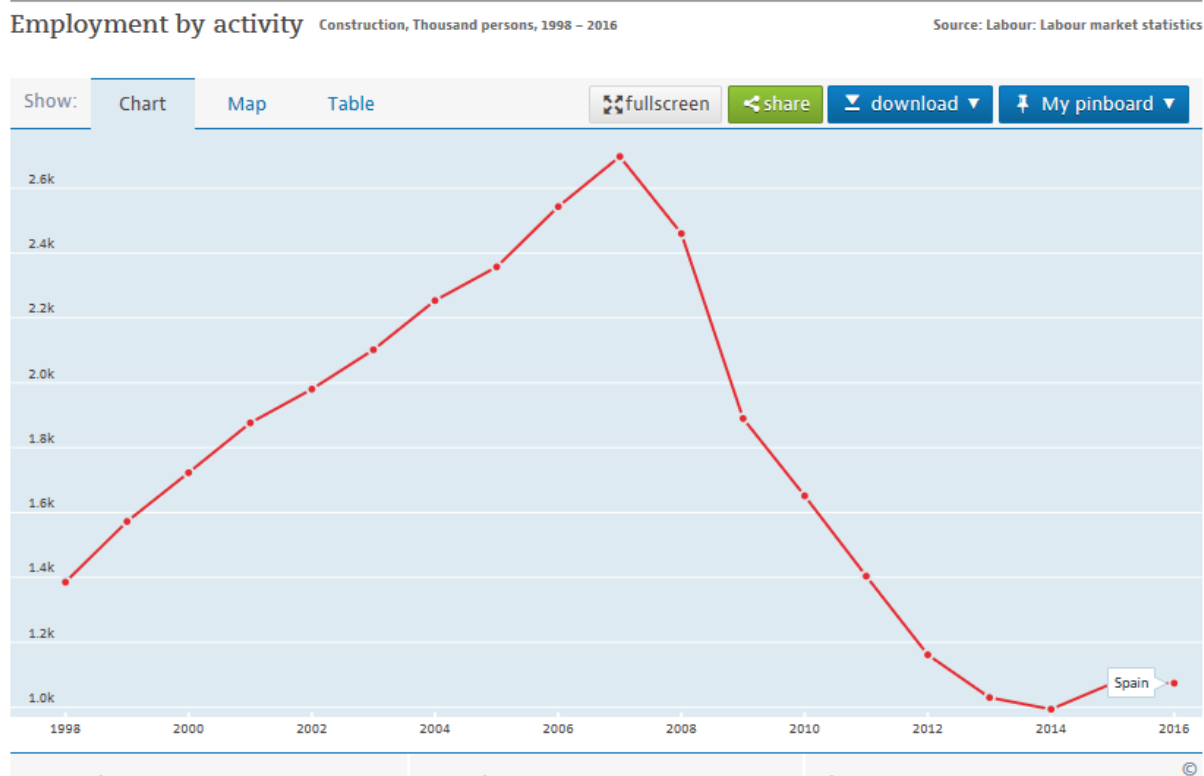
Az építőipar nemzetgazdasági jelentőségét tovább növeli az egyéb gazdasági ágazatokra gyakorolt közvetlen hatása.³⁴

³⁴ Alonso Pérez, Matilde y Furió Blasco, Elías (2010): La economía española: Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. In: Cahiers de civilisation espagnole contemporaine, 2010/6 p.50-52. Forrás: <https://journals.openedition.org/cccec/3212?lang=e> Letöltve: 2018. október 30.

A 6. számú grafikon az építőiparban foglalkoztatottak arányának alakulását mutatja 1998 és 2016 között. A kilencvenes évek végétől az építőipar szerepe egyre jelentősebbé vált a foglalkoztatásban, 2007-ben az ágazat több mint 2,6 millió munkavállalót foglalkoztatott.

Az építőiparban foglalkoztatottak arányának alakulása 1998 és 2016 között

6. számú grafikon
mértékegység: ezer fő

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm> Letöltve: 2018. október 22.

2.3.2. Az ingatlanpiac alakulása Spanyolországban

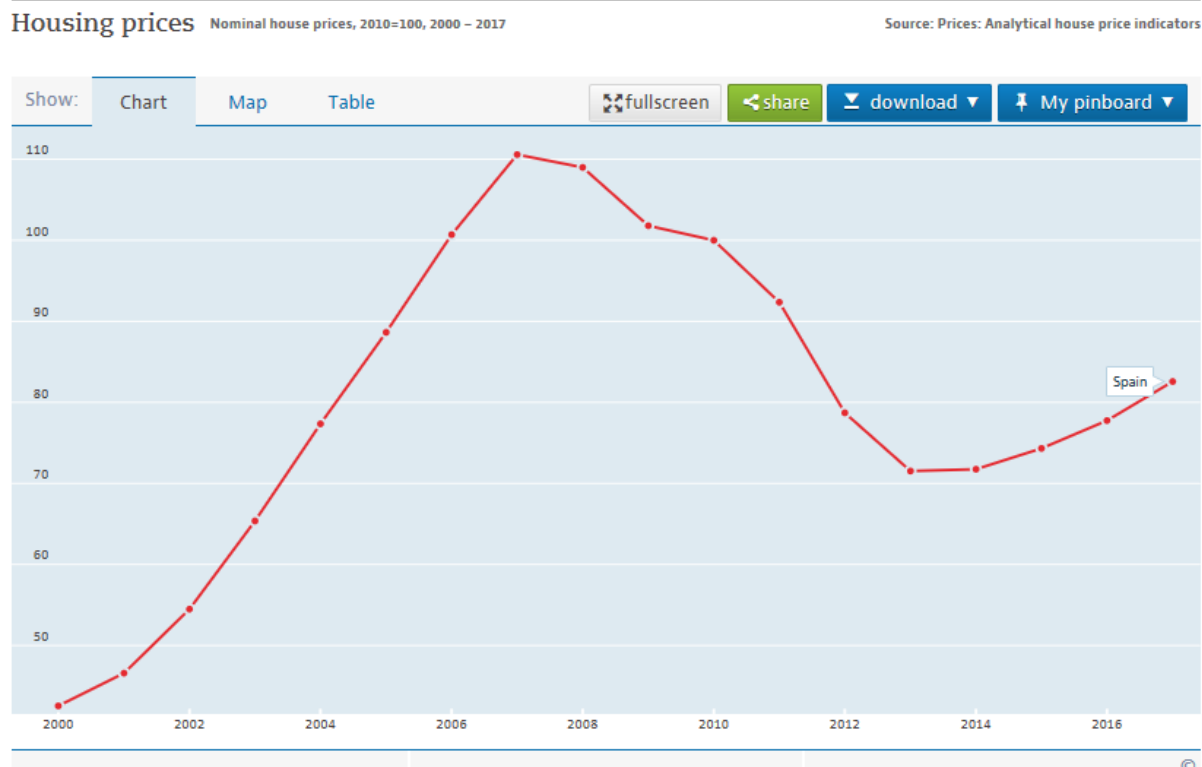
A növekvő ingatlanpiaci keresletet a kínálati oldalon hasonló mértékű növekedés követte. A spanyol Fejlesztési Minisztérium (Ministerio de Fomento) adatai szerint 2001-ben 21 millió ingatlant tartottak nyilván Spanyolországban, 2017-ben már 25,6 milliót, vagyis 4,6 millióval többet, mint tizenhat évvel korábban.³⁵

³⁵ Gobierno de España, Ministerio de Fomento: Estimación del Parque de Viviendas Forrás: <https://apps.fomento.gob.es/BoletinOnline2/?nivel=2&orden=33000000> Letöltve: 2018. november 10.

A növekvő kereslet az ingatlanpiaci árakra is hatást gyakorolt. Az újépítésű és használt ingatlanok árszínvonala 2000-től kezdve folyamatosan emelkedett. A csúcserőket 2007-ben érte el, majd ezt követően folyamatosan csökkent.

Az ingatlanárak százalékos változása 2000 és 2017 között

7. számú grafikon
mértékegység: százalék (bázisév: 2010)

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/price/housing-prices.htm>, Letöltve: 2018. november 11.

2.4. A gazdasági válság kezdete

A spanyol (és nemzetközi) gazdasági fellendülés túlzott mértékű keresletnövekedést eredményezett a termékpiacokon, mely 2008 közepére a nyersanyag- és olajárak emelkedéséhez vezetett. Ennek következtében romlott a háztartások pénzügyi helyzete és kilátásai.³⁶

³⁶ Alonso Pérez, Matilde y Furió Blasco, Elías (2010): La economía española: Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. In: Cahiers de civilisation espagnole contemporaine, 2010/6 p.57. Forrás: <https://journals.openedition.org/ccec/3212?lang=e> Letöltve: 2018. október 30.

Az inflációs nyomás ellensúlyozására az Európai Központi Bank kamatemelés mellett döntött. Az EKB az euribort (Euro Interbank Offered Rate: európai irányadó bankközi kamatláb) 2008 októberére 4,846 százalékra emelte - mely 0,722 százalékpontos emelkedést jelentett az azonos év januárjához képest ³⁷ -, melynek hatására a változó kamatozású jelzáloghitelek törlesztőrészelei megemelkedtek, s ezzel a háztartások pénzügyi terhei is megnöttek.

A belső fogyasztás visszaesése a hitelek, ingatlanok és tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet csökkenését eredményezte.

Rugalmatlan jellege miatt az ingatlanpiac nem tudott kellő gyorsasággal reagálni a kereslet visszaesésére, így még 2008-ban és 2009-ben is jelentős volt a túlkínálat spanyol lakáspiacon.³⁸

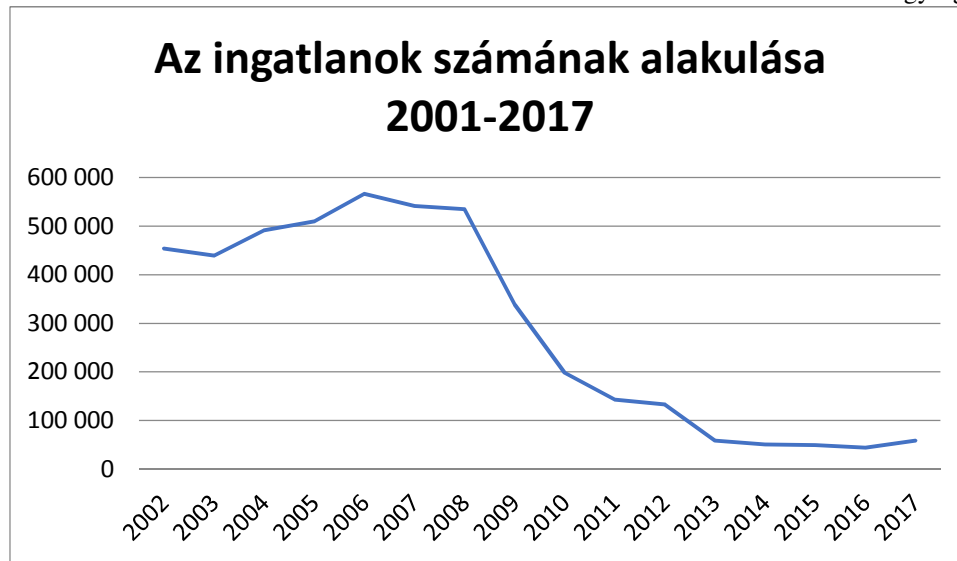
³⁷ BBVA: Evolution of the Euribor, Definition and historical evolution of this reference rate Forrás: <https://www.bbva.es/eng/general/finanzas-vistazo/hipotecas/evolucion-euribor/index.jsp> Letöltve: 2018. november 10.

³⁸ Garrido Yserte, Rubén; Gallo Rivera, María Teres; Martínez Gautier, Daniel (2015): Análisis territorial de la repercusión de la crisis económica sobre el tejido empresarial español. In: Serie documentos de trabajo, Universidad de Alcalá, 2015/3. p. 5-15. Forrás: https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/21516/analisis_garrido_IAESDT_2015_N03.pdf?sequence=1 Letöltve: 2018. november 11.

Az ingatlanok számának alakulását ábrázoló táblázat adatai alapján megfigyelhető, hogy a 2005 és 2008 közötti időszakban évente több mint félmillióval nőtt a lakóingatlanok száma Spanyolországban. 2008 után elkezdődött ugyan a csökkenés, de 2009-ben még mindig több mint 300 000 új ingatlan épült.

Az ingatlanok számának alakulása 2001 és 2017 között

4. számú táblázat
mértékegység: darabszám

Forrás: saját készítésű táblázat a spanyol Fejlesztési Minisztérium (Ministerio de Fomento) adatai alapján - Gobierno de España – Ministerio de Fomento: Estimación del Parque de Viviendas, <https://apps.fomento.gob.es/BoletinOnline2/?nivel=2&orden=33000000> Letöltve: 2018. november 10.

Domonkos Endre Helyzetkép a spanyol gazdaságról című tanulmányában a következő megállapításokat fogalmazta meg a spanyol gazdaság helyzetével kapcsolatosan „A mesterségesen felhajtott árak, az ingatlanpiaci buborék és a kedvezőtlen világgazdasági körülmények együttesen vezettek el 2007 nyarán a Martinsa-Fadesa spanyol ingatlanfejlesztő társaság fizetéseképtelenségéhez. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy 2008 második felében az Egyesült Államokból kiinduló másodlagos jelzáloghitel-piaci válság elérte az ibériai ország gazdaságát. 2009. második negyedében a spanyol bruttó hazai termék közel 4,2 százalékkal csökkent. A pénzügyi válság elérte a reálgazdaságot, melynek hatására megindultak az elbocsátások a szolgáltató szektorban, a turizmusban és az iparban.”³⁹

³⁹ Domonkos Endre (2012): Helyzetkép a spanyol gazdaságról In: Grotius Tanulmányok, p.2. Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/KOHSJQ/2012_84_domonkos_endre_helyzetkep_a_spanyol_gazdasagról.pdf Letöltve: 2018. szeptember 20.

3. A SPANYOL GAZDASÁG MAKROGAZDASÁGI JELLEMZŐI

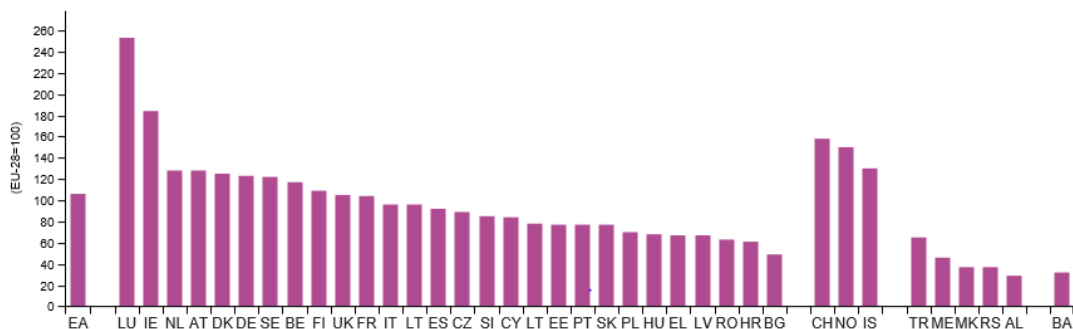
3.1. Bruttó hazai össztermék

Spanyolország GDP tekintetében az Európai Unió ötödik legnagyobb gazdasága, bruttó hazai össztermék alapján csupán Németország, Nagy Britannia, Franciaország és Olaszország előzik meg. Az egy főre jutó GDP tekintetében a tizennegyedik helyen áll, mely az EU28-átlag kilencvenkét százalékának felel meg. (Az OECD 2016. évi országadatainak alapján az egy főre jutó GDP Spanyolországban 29 990 USA dollár volt.) A bruttó hazai össztermék legnagyobb hányadát, hozzávetőlegesen hatvanhét százalékát a szolgáltatási szektor adja.

Az egy főre jutó GDP százalékos alakulása az európai országokban 2017-ben

5. számú táblázat
mértékegység: százalék (bázis:100=EU28)

Volume indices of GDP per capita, 2017 (EU-28=100)

eurostat

Forrás: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices, Letöltve: 2018. október 31.

3.2. Néesség és foglalkoztatottság

Spanyolország lakossága 46 659 302⁴⁰ fő, népességét tekintve az Európai Unió ötödik legnépesebb országa. Az aktív népesség aránya az összlakosságon belül 22 millió fő volt, ami azt jelenti, hogy az aktivitási ráta 58,73 százalék körül alakul. A munkanélküliségi ráta a 2018 októberi adatok szerint 14,55 százalékos.⁴¹

3.3. Bérek

Az Instituto Nacional de Estadística 2018. májusában közzétett adatai szerint az éves bruttó átlagkereset 23 156,30 euró volt 2016-ban.⁴² Lényeges különbség tapasztalható a férfiak és nők átlagbére közt. A nők átlagosan évente ötezer nyolcszáz euróval kapnak kevesebbet ugyanazért a munkáért, jóllehet a bérkülönbség az utóbbi években csökkenő tendenciát mutat. A statisztikai hivatal adataiból kiderül, hogy a leggyakoribb kereset, mely nemektől függetlenül került megállapításra, évi bruttó 16 498,5 euró⁴³, ami körülbelül ezereurós nettó bért jelent havonta. Ezen mérési eredmény alapján tehát elmondható, hogy a spanyol munkavállalók többsége havi nettó ezer euró körüli jövedelemmel rendelkezik. Az egyes spanyol tartományok közt is jelentős bérkülönbségek vannak, az északi – észak keleti és középső, iparosodott régiókban (Madrid, Baszkföld, Katalónia) magasabb a bérszínvonal, mint a kedvezőtlenebb földrajzi fekvéssel rendelkező, déli és nyugati (Andalúzia, Extremadura) területeken.⁴⁴

⁴⁰ Instituto Nacional de Estadística (2018): Población residente en España Forrás: https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176951&menu=ultiDatos&idp=1254735572981 Letöltve: 2018. november 9.

⁴¹ Instituto Nacional de Estadística (2018): Encuesta de población activa Forrás: https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176918&menu=ultiDatos&idp=1254735976595 Letöltve: 2018. november 9.

⁴² Instituto Nacional de Estadística (2018): Ganancia media anual por trabajador, 2016 Forrás: https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177025&menu=ultiDatos&idp=1254735976596 Letöltve: 2018. november 7.

⁴³ Instituto Nacional de Estadística (2018): España en cifras 2018 Forrás: https://www.ine.es/prodyser/espa_cifras/2018/28/index.html Letöltve: 2018. november 7.

⁴⁴ Instituto Nacional de Estadística (2018): Encuesta Anual de Estructura Salarial 2016 Forrás: https://www.ine.es/prensa/ees_2016.pdf Letöltve: 2018. november 7.

3.4. Infláció

A spanyol gazdaság inflációs rátája a rendelkezésre álló adatok (2018. szeptember) alapján a 2018. január óta eltelt időszakban 2,3%-os volt.⁴⁵

A Spanyol Királyság központi bankja (Banco de España) 2018. június 15.-én közzétett makrogazdasági előrejelzéseket tartalmazó kiadványában az éves inflációs célt 1,9 százalékosra becsülte.⁴⁶ A Banco de España előrejelzései szerint szeptemberig energiaáremelkedés várható, melynek következtében előreláthatóan az inflációs ráta is emelkedni fog. Az előrejelzés szerint az utolsó negyedévben az energiaárak hatása csökken, a maginflációs tételek árdinamikája pedig várhatóan enyhén magasabb lesz.

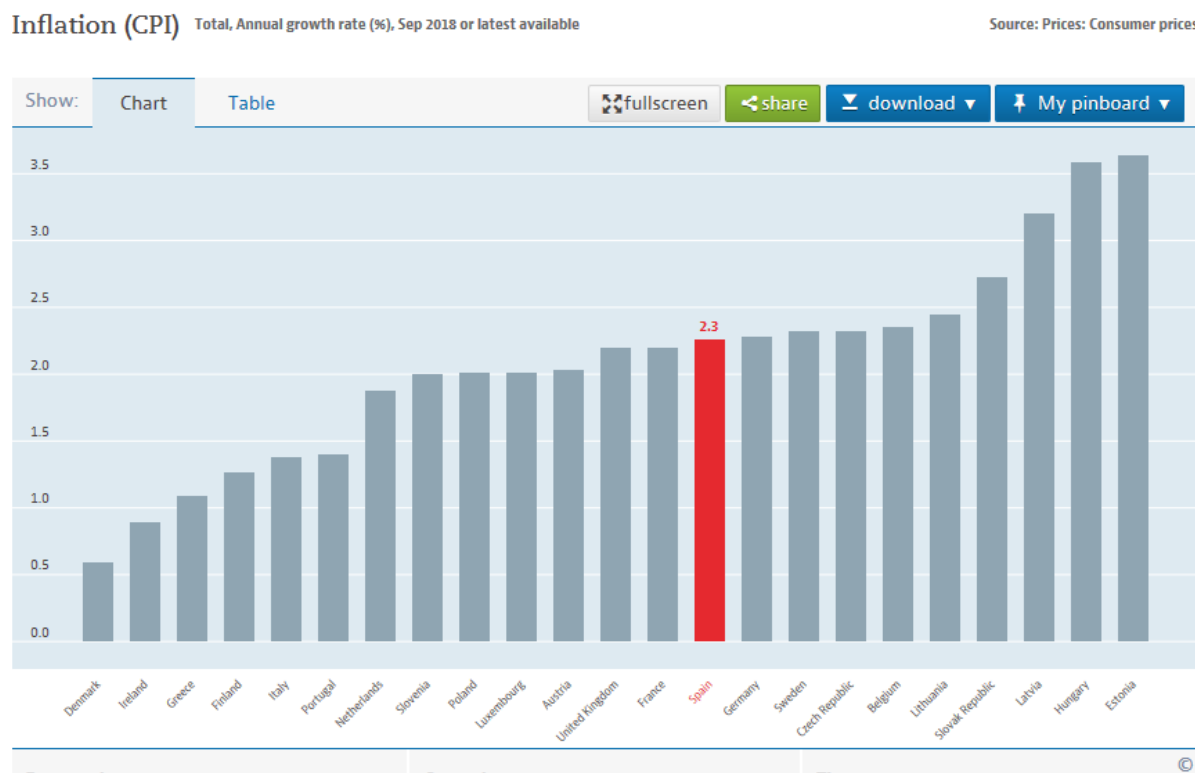
⁴⁵ OECD (2018): Inflation (CPI) Total, Annual growth rate (%) Forrás: <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm> Letöltve: 2018. november 4.

⁴⁶ Banco de España, Dirección General de Economía y Estadística (2018): Proyecciones macroeconómicas de la economía española 2018-2020 Forrás: https://www.bde.es/f/webbde/GAP/Secciones/SalaPrensa/NotasInformativas/Briefing_notes/es/presentacion_proyecciones_junio2018.pdf Letöltve: 2018. november 7.

Spanyolországhoz hasonlóan az infláció mértéke 2,2 - 2,3 százalék körül alakult Németország, Franciaország vagy az Egyesült Királyság esetében.

Az infláció alakulása az EU-28 országaiban 2018 szeptemberében

8. számú grafikon
mértékegység: százalék

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>, Letöltve 2018. november 7.

3.5. Külkereskedelem

Spanyolország külkereskedelmi forgalmának 70 százalékát az Európai Unión belül bonyolítja le, itt a legjelentősebb külkereskedelmi partnerei: Franciaország (15,8%), Németország (11%), Olaszország (7,5%), és Portugália (7,5%). Külkereskedelmi forgalma az afrikai országok közül Marokkóval a legjelentősebb (3%).

Spanyolország legfontosabb külkereskedelmi partnere 2017-ben Németország, Franciaország és Kína volt. Spanyolország 2017-ben Franciaországba, Németországba és Olaszországba exportált a legtöbbet, míg az Egyesült Államok a rangsorban a hatodik, Kína pedig a tizedik helyen állt. Az áruexport mértéke 2017-ben közel 283 milliárd euró volt.

Az árubehozatal legjelentősebb részét a gépek és berendezések, vegyi anyagok, üzemanyagok, és járműipari termékek alkotják. Kiviteli oldalon gépek és berendezések, gépjárművek, élelmiszerek, gyógyszeripari és gyógyszerészeti termékek, és egyéb fogyasztási cikkek találhatók.⁴⁷

A spanyol külkereskedelmi mérleg egyenlege 2017-ben, 2016-hoz képest némileg csökkent, a GDP arányos hiány mértéke 2,29 százalék volt.⁴⁸

3.6. Államadósság

2018 harmadik negyedévében növekedett a bruttó spanyol államadósság az előző időszakhoz – 2018 második negyedévéhez – képest, így az államadósság a bruttó nemzeti jövedelem 98,8 százaléka körül alakult, ami azt jelenti, hogy az államadósság mértéke: 1.162.946.000.000, vagyis 1 billió 162 milliárd 946 millió euró, az egy főre jutó államadósság pedig 24 874 euró.⁴⁹

⁴⁷ Gobierno de España, Ministerio de Industria, Comercio y Turismo, Secretaría de Estado de Comercio (2018): Informes de Comercio Exterior 2017 Forrás: <http://www.comercio.gob.es/es-ES/comercio-exterior/estadisticas-informes/Paginas/Informes-de-Comercio-Exterior.aspx> Letöltve: 2018. november 5.

⁴⁸ Expansión – datosmacro.com (2017): Cae la balanza comercial de España. Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/comercio/balanza/espana> Letöltve: 2018. november 4.

⁴⁹ Expansión – datosmacro.com (2018): Crece la deuda pública en España en el tercer trimestre. Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/deuda/espana> Letöltve 2018. november 4.

A 9. számú grafikon a spanyol államadósság alakulását ábrázolja a 2002 és 2015 közötti időszakban. Megfigyelhető, hogy 2002-ben a GDP arányos spanyol államadósság 60 százalék körül alakult, amely megfelelt az euró övezeti csatlakozás feltételrendszerében foglaltaknak, a maastrichti konvergenciakritériumoknak, miszerint az ország bruttó államadóssága nem haladhatja meg a GDP 60%-át.⁵⁰ A gazdasági bővülés időszakában az államadósság folyamatosan csökkent, 2007-ben negyven százalék körül alakult. A gazdasági válság kezdetével azonban ismét növekedni kezdett, míg 2014-ben elérte a 115% körüli csúcspontot.

A bruttó államadósság alakulása a GDP százalékában 2002 és 2015 között

9. számú grafikon
mértékegység: százalék

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/gga/general-government-debt.htm> Letöltve: 2018. november 7.

⁵⁰ Európai Tanács – Az Európai Unió Tanácsa: Az euróövezeti csatlakozás feltételei: konvergenciakritériumok
Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/joining-the-euro-area/convergence-criteria/> Letöltve: 2018. november 8.

3.7. Költségvetési hiány

A spanyol Pénzügyminisztérium (Ministerio de Hacienda) 2018. március 26.-án kiadott sajtóközleményében közzétette a 2017-es államháztartási mérleg egyenlegét, miszerint az államháztartás GDP-arányos hiánya a 3,1 százalékos célnál 0,03 százalékponttal kedvezőbben alakult.⁵¹

A spanyol költségvetési hiány – mely tartalmazza a központi, tartományi és önkormányzati szektor egyenlegét - 2008 óta nem felel meg a Maastricht-i kritériumokban foglalt feltételeknek⁵², melynek értelmében az államháztartási deficit nem haladhatja meg a GDP három százalékát.

A maastrichti konvergenciakritériumok alatt az euróövezeti csatlakozás feltételrendszerét értjük, mely feltételeket az Európai Unió működéséről szóló szerződés 140. cikke tartalmazza.⁵³

⁵¹ Gobierno de España, Ministerio de Hacienda (2018): España rebaja el déficit público hasta el 3,07% del PIB en 2017, cumpliendo el objetivo fijado. Forrás: http://www.hacienda.gob.es/ES/Prensa/En%20Portada/2018/Paginas/20180326_cierre_ejercicio_presupuestario_2017.aspx Letöltve: 2018. november 4.

⁵² Expansión – datomacro.com (2018): Déficit público de España Forrás: <https://datomacro.expansion.com/deficit/espana> Letöltve: 2018. november 4.

⁵³ Európai Tanács - Az Európai Unió Tanácsa: Az euróövezeti csatlakozás feltételei: konvergenciakritériumok – Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/joining-the-euro-area/convergence-criteria/> Letöltve: 2018. november 8.

3.8. Hitelminősítői besorolás

A spanyol államadósság hitelminősítők általi besorolása az elmúlt években javult, a legutóbbi minősítések eredményei szerint a gazdasági kilátások továbbra is kedvezően alakulnak.

A spanyol szuverén adósság legfontosabb nemzetközi hitelminősítők – Moody's, Standard and Poor's, Fitch - általi besorolása a következőképpen alakul:

A spanyol szuverén adósság hitelminősítők általi besorolása (2018)

6. számú táblázat

<i>Hitelminősítő neve</i>	<i>Minősítés dátuma</i>	<i>Kategória</i>	<i>Kilátások</i>
Moody's	2018 április 13	Baa1	Stabil
S&P	2018 március 23	A-	Pozitív
Fitch	2018 július 13	A-	Stabil

Forrás: saját készítésű táblázat a [datosmacro.expansion.com](https://datosmacro.expansion.com/ratings/espana) adatai felhasználásával, <https://datosmacro.expansion.com/ratings/espana> Letöltve: 2018. november 5.

A spanyol szuverén államadósságot a hitelminősítők 2009-ig - a kedvező gazdasági kilátásokkal és stabil pénzügyi alapokkal rendelkező gazdaságokat megillető - legmagasabb befektetési kategóriába sorolták. A gazdasági recesszió hatására a spanyol államadósságot a független piaci szereplők 2010 és 2013 között visszaminősítették az alacsonyabb befektetési kategóriába. A gazdasági kilátások kedvezőbb alakulásának hatására 2014 és 2015 között a spanyol gazdaság általános megítélése, valamint szuverén államadósságának hitelminősítők általi besorolása javult, azonban még 2018-ban – tíz évvel a válság után - sem éri el a gazdasági válság előtti szintet.⁵⁴

⁵⁴ Expansión – [datosmacro.com](https://datosmacro.expansion.com/ratings/espana) (2018): Rating: Calificación de la deuda de España. Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/ratings/espana> Letöltve: 2018. november 6.

3.9. Versenyképesség

A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum) évente kiadja a Globális Versenyképességi Jelentését (Global Competitiveness Report), melyben az egyes országok gazdaságának versenyképességét rangsorolja a Globális Versenyképességi Index (Global Competitiveness Index) alapján. Az Index megállapítására alkalmazott módszertan tizenkét tényező, úgynevezett „pillér” alapján vizsgálja a gazdaságot, és minden „pillérhez” hozzárendelnek egy pontszámot egytől hétig.

A tizenkét tényező együttes értéke adja a Globális Versenyképességi Indexet, mely alapján elkészítik az országok rangsorát.⁵⁵

A Világgazdasági Fórum 2017-2018-as időszakra kiadott jelentése szerint a versenyképességi rangsorban Spanyolország a 34. helyen áll (a rangsorban összesen 137 ország szerepel). A tizenkét „pillér” közül a legjobban értékelt tényezők az infrastruktúra (2. pillér), az egészségügy és az oktatás (4. pillér), valamint a technológiai felkészültség (9. pillér) voltak.⁵⁶

⁵⁵ Varga János: Versenyképességi helyzetjelentés Magyarországról. In: XXI. Század, Tudományos Közlemények 2013/29, p.24-25. Forrás: http://epa.oszk.hu/02000/02051/00029/pdf/EPA02051_TK_2013_29_023-032.pdf
Letöltve : 2018. november 5.

⁵⁶ World Economic Forum (2018): Global Competitiveness Index 2017-2018 edition, Spain. Forrás: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=ESP> –
Letöltve: 2018. november 7.

4. A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK EURÓPÁBAN

4.1. A mikro- kis- és középvállalkozások meghatározása

Az Európai Bizottság 2003. május 6.-i ajánlása egységes követelményrendszer alapján határozza meg, hogy egy adott vállalat mikro- kis- vagy középvállalkozási kategóriába tartozik. A kategória meghatározásánál figyelembe veszik az egyes vállalatok által foglalkoztatott munkavállalók számát, az éves forgalom nagyságát, valamint a mérlegfőösszeget. Az ajánlás célja az európai szinten egységes vállalati méretek meghatározása, mely az egyes európai szintű támogatások igénybevételéhez való jogosultság megállapításához szükséges.⁵⁷

Az Európai Bizottság fent említett ajánlásában foglalt meghatározás szerint a kis-és középvállalkozások, dolgozói létszám tekintetében olyan vállalatokat jelentenek, amelyek legalább egy, de legfeljebb kettőszáz negyvenkilenc főt foglalkoztatnak.

A kis- és középvállalkozási szektoron belül három csoportba sorolják a vállalatokat.⁵⁸

A *mikrovállalkozások*, olyan vállalatok, melyek tíz főnél kevesebb dolgozót foglalkoztatnak, éves forgalmuk* és/vagy mérlegfőösszegük** nem haladja meg a kétmillió eurót.

A *kisvállalkozások*, azok a vállalatok, melyek kevesebb, mint ötven főt foglalkoztatnak, és éves forgalmuk és/vagy mérlegfőösszegük nem haladja meg a tíz millió eurót.

A *középvállalkozási* kategóriába pedig azokat a cégeket sorolják, amelyek kettőszázötven főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztatnak, s melyek éves forgalma nem haladja meg az ötven millió eurót, valamint mérlegfőösszege a negyvenhárom millió eurót.

*éves forgalom: az adott időszakból származó pénzmennyiséget jelenti

** mérlegfőösszeg: összesített kimutatás a vállalkozás eszközeiről és követeléseiről

⁵⁷ EUR-Lex, Summaries of EU Legislation (2016): Mikro-, kis- és középvállalkozások: meghatározás és hatókör. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3An26026> Letöltve:2018. november 10.

⁵⁸ EUR-Lex (2003): Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. In: Official Journal L 124 , 20/05/2003 p.36-41. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32003H0361> Letöltve: 2018. november 10.

Az Eurostat adatai szerint 2015-ben az Európai Unióban (EU-28) több mint 26 milliő vállalatot tartottak nyilván, mely cégek megközelítőleg 144 milliő főt foglalkoztattak.⁵⁹ Az Eurostat felmérése szerint az Európai Unióban aktívan működő vállalatok 99 százaléka a mikro- kis- és középvállalati szektorba tartozik.⁶⁰

Az Európai Unió tagállamaiban aktívan működő vállalatok száma 2015-ben

7. számú táblázat

Országok	Vállalatok száma
Európai Unió	26 545 366
Belgium	642 130
Bulgária	339 175
Csehország	1 026 355
Dánia	216 458
Németország	2 795 899
Észtország	82 769
Írország	248 843
Görögország	777 268
Spanyolország	2 970 947
Franciaország	3 492 052
Horvátország	146 129
Olaszország	3 819 956
Ciprus	50 569
Lettország	110 310
Litvánia	185 954
Luxemburg	31 906
Magyarország	531 121
Málta	32 143
Hollandia	1 112 691
Ausztria	409 199
Lengyelország	2 059 967
Portugália	818 120
Románia	695 108
Szlovénia	141 118
Szlovákia	446 471
Finnország	291 307
Svédország	740 182
Egyesült Királyság	2 326 020

Forrás: Eurostat, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=bd_9bd_sz_cl_r2&lang=en Letöltve: 2018. november 11.

⁵⁹ Eurostat (2017): Structural business statistics: Business demography by size class Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics Letöltve: 2018. november 10.

⁶⁰ Eurostat (2018): Statistics on small and medium-sized enterprises. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_small_and_medium-sized_enterprises Letöltve: 2018. november 10.

4.2. Az európai kkv-k vállalati méret szerinti megoszlása

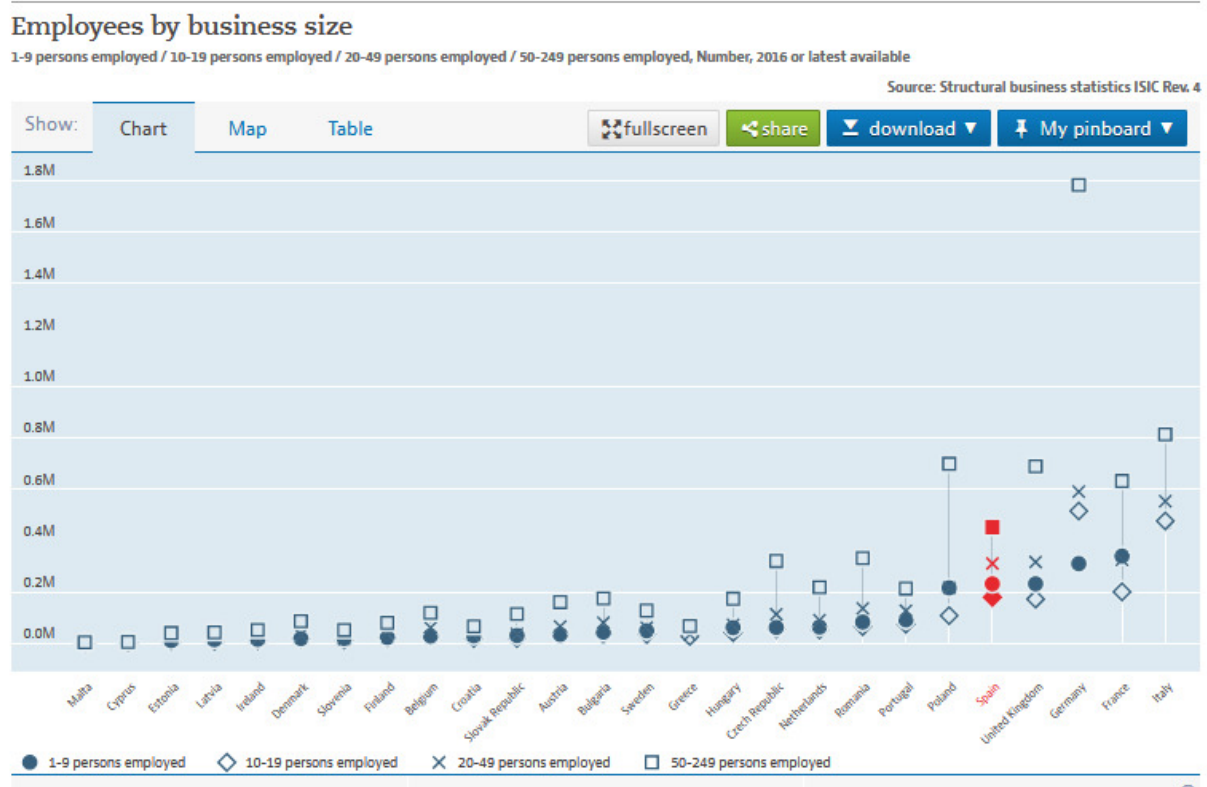
A 10. számú grafikon alapján megfigyelhető a kkv szektoron belül tevékenykedő vállalatok méret szerinti megoszlása az egyes uniós tagországokban.⁶¹

Valamennyi ország esetében a legnagyobb arányú vállalati jelenlét a mikrovállalati szektorban figyelhető meg, vagyis a legtöbb országban azok a vállalatok találhatóak meg legnagyobb számban, amelyek legfeljebb 9 főt foglalkoztatnak. Spanyolország esetében az OECD 2016-os adatai szerint a mikrovállalkozások száma (foglalkoztatottak nélküli egyéni vállalkozók nem sorolandók ide) 137 721.⁶²

A kis- és középvállalkozások méret szerinti megoszlása az Európai Unió országaiban (2016)

10. számú grafikon

mértékegység: darabszám (csoportosítás a dolgozói létszám alapján)

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/entrepreneur/employees-by-business-size.htm#indicator-chart>, Letöltve: 2018. november 11.

⁶¹ OECD (2018): Enterprises by business size. Forrás: <https://data.oecd.org/entrepreneur/enterprises-by-business-size.htm#indicator-chart> Letöltve: 2018. november 11.

⁶² OECD (2018): Enterprises by business size, Spain. Forrás: <https://data.oecd.org/entrepreneur/enterprises-by-business-size.htm#indicator-chart> Letöltve: 2018. november 10.

4.3. Az európai kkv-k foglalkoztatottak száma szerinti megoszlása

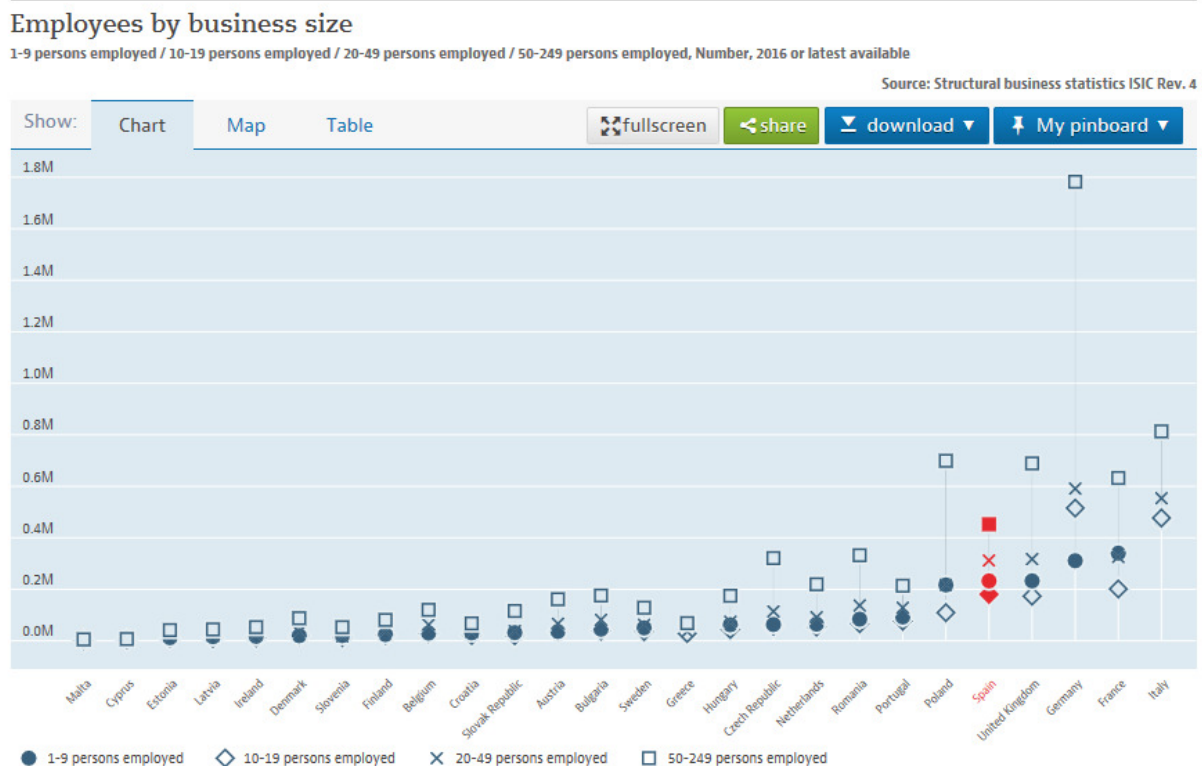
A 11. számú grafikonon megállapítható, hogy a különböző méretű, kkv szektoron belül tevékenykedő vállalatok (a vállalatok csoportosítása a dolgozói létszám alapján történik: mikro- kis-és középállalkozások kategória szerint) milyen mértékben járulnak hozzá a foglalkoztatottsághoz.

A középállalatok szerepe meghatározó a foglalkoztatottak számát illetően Németországban, Lengyelországban, az Egyesült Királyság, valamint Románia esetében, ami azt jelenti, hogy ezekben az országokban a kis- és középállalati szektoron belül a középállalkozások túlsúlya a jellemző.

Spanyolország, Olaszország és Franciaország esetében a középállalatok szerepe kevésbé jelentős, vagyis a különböző vállalati mérettel rendelkező, kis- és középállalati szektoron belül tevékenykedő vállalkozások foglalkoztatottság szerinti megoszlása arányosabb, vagyis a foglalkoztatottak száma alapján megállapítható, hogy kisebb a középállalkozások súlya.

Az európai kis- és középállalkozások foglalkoztatottak szerinti megoszlása (2016)

11. számú grafikon
mértékegység: fő

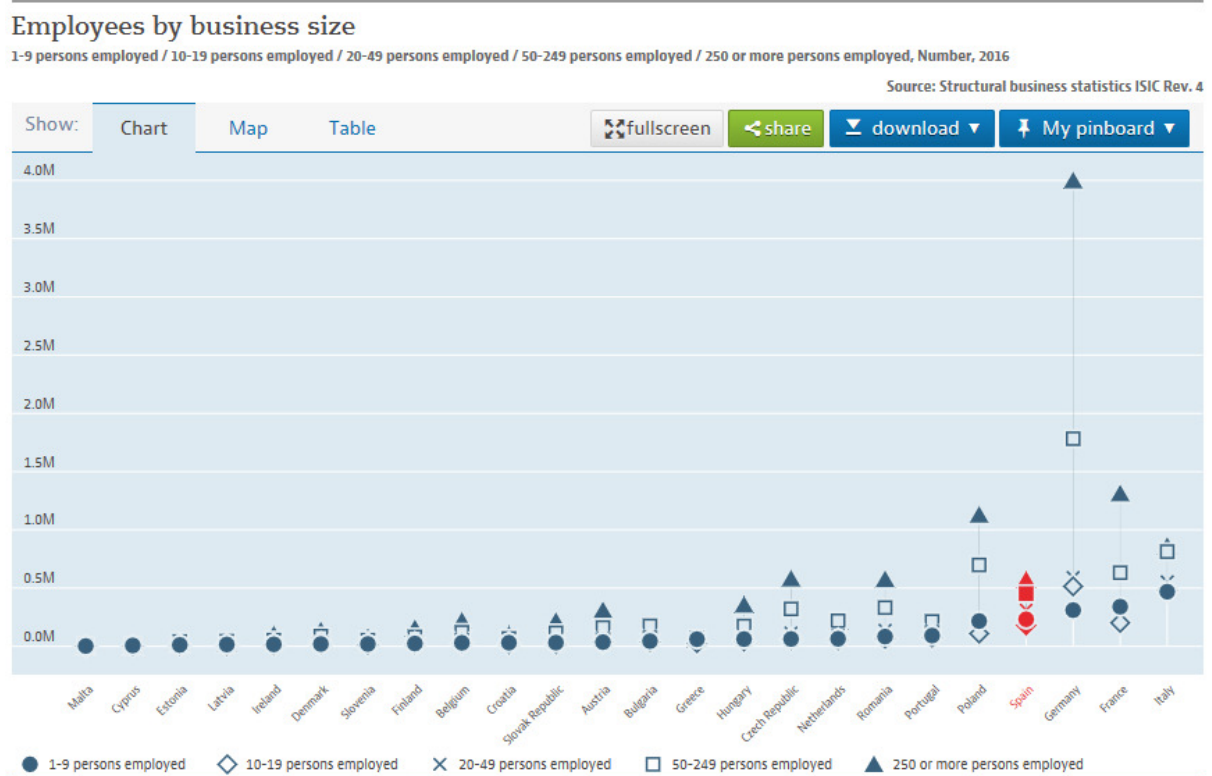
Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/entrepreneur/employees-by-business-size.htm#indicator-chart> Letöltve: 2018. november 10.

4.4. A kkv-k és a nagyvállalatok közti megoszlás a foglalkoztatottságban

A 12. számú grafikon a foglalkoztatottak számának megoszlását mutatja a nagyvállalati és a kkv szektorban. Németországban a legmagasabb a nagyvállalatok részaránya a foglalkoztatottak száma alapján, mely hatvan százalék körül alakul. A szintén jelentős nagyvállalati jelenléttel rendelkező Lengyelországban és Franciaországban pedig a foglalkoztatottak közel fele, legalább 250 főt foglalkoztató cégeknél áll alkalmazásban. Spanyolország és Olaszország esetében a nagyvállalatok és a középvállalkozások hasonló részaránnyal rendelkeznek a foglalkoztatottságban: Spanyolország esetében a dolgozók közelítőleg egyharmada, Olaszországban pedig egynegyede nagyvállalatoknál áll alkalmazásban, míg a munkavállalók egynegyede Spanyolországban és Olaszországban is középvállalkozásoknál dolgozik.

A foglalkoztatottak számának megoszlása vállalati méret szerint (2016)

12. számú grafikon
mértékegység: fő

Forrás: OECD, <https://data.oecd.org/entrepreneur/employees-by-business-size.htm> Letöltve: 2018. november 10.

Az Európai Unió nemzetgazdaságaiban meghatározó szerepet töltenek be a mikro- kis- és középvállalkozások, melyek az Unióban aktívan működő vállalatok 99 százalékát teszik ki. A foglalkoztatottságban való részarányuk magas, - egyes országokban meghaladja a

nagyvállalatokét - gazdasági tevékenységükkel jelen vannak valamennyi nemzetgazdasági ágazatban.⁶³

5. A SPANYOL KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK

5.1. A spanyol vállalati szerkezet jellemzése

A Foglalkoztatásügyi és Társadalombiztosítási Minisztérium (Ministerio de Empleo y Seguridad Social) legfrissebb - 2018 januárjában közzétett - adatai szerint Spanyolországban az aktívan működő vállalatok száma 2 847 735.

A közel hárommillió vállalkozásnak a 99,84%-át olyan vállalatok képezik melyek dolgozói létszáma kevesebb, mint 250 fő, vagyis kis- és középvállalkozási kategóriába tartoznak.

A közel hárommillió vállalatból mindösszesen 4 578 olyan cég van, amely 250 vagy annál több főt foglalkoztat, vagyis a dolgozói létszámot tekintve nagyvállalati kategóriába tartozik.

A Spanyolországban aktívan működő vállalatok 0,16 százaléka minősül tehát nagyvállalatnak, míg a vállalati létszám 99,84 százaléka mikro- kis- és középvállalkozási kategóriába sorolható.

A legnagyobb arányban előforduló vállalati méret, a mikrovállalkozás, mely kategória a legfeljebb kilenc főt foglalkoztató vállalatokat, valamint egyéni vállalkozókat foglalja magába. A mikrovállalkozások előfordulási aránya az összes vállalathoz viszonyítva 93,5 százalékos, tehát a spanyol vállalatok közel kilencvennégy százaléka kevesebb, mint tíz főt foglalkoztat.

A Minisztérium tanulmánya azt vizsgálja, hogy az egyes vállalati kategóriák milyen arányban vannak jelen a foglalkoztatásban. A foglalkoztatásra vonatkozó eredmények a következőképpen alakulnak: a munkavállalók kétharmada mikro- kis- és középvállalkozásoknál áll alkalmazásban, míg a nagyvállalatoknál a munkavállalók 33,4%-a dolgozik. A munkavállalók egyharmadát tehát a legkisebb – 0,16 százalékos - vállalati jelenléttel rendelkező cégek,

⁶³ Eurostat (2018): Statistics on small and medium-sized enterprises: Dependent and independent SMEs and large enterprises. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_small_and_medium-sized_enterprises Letöltve: 2018. november 10.

a nagyvállalatok foglalkoztatják, míg a 99,84 százalékos vállalati jelenléttel bíró mikro- és közép vállalkozások a munkavállalók „mindössze” kétharmadát alkalmazzák.⁶⁴

José María Abad La dimensión empresarial importa (2015) című tanulmányában azt vizsgálja, hogy a vállalati szerkezet összetétele milyen hatást gyakorol a vállalati szférára és a nemzetgazdaságra. Abad az általános vállalati szerkezet elemzésén túl, a kkv szektoron belüli vállalati méretek megoszlását is bemutatja.

A szerző megállapítja, hogy az Európai Unió országaiban jelentős eltérés van az egyes tagállamok vállalati szerkezetei között. Az Unió valamennyi országában jelentős a kkv-k szerepe, azonban a kkv szektoron belüli vállalati méretek megoszlása országonként változik. Spanyolország vállalati szerkezetében nagy számmal vannak jelen a mikrovállalkozások, ennek következtében a spanyol vállalati szerkezet jellemzően kisméretű. A német gazdaságban a kkv szektoron belül a kis-és közép vállalkozások vannak nagyobb arányban jelen, ezért a német vállalati szerkezetre a nagyobb vállalatméret jellemző.

A vállalatok méret szerinti százalékos megoszlása az Európai Unió országaiban (2016)

8. számú táblázat
mértékegység: százalék

	Mikrovállalkozások	Kisvállalkozások	Közép vállalkozások	Nagyvállalatok
Belgium	94,58%	4,58%	0,68%	0,15%
Dánia	89,25%	8,83%	1,62%	0,30%
Németország	82,19%	14,86%	2,46%	0,49%
Írország	89,01%	8,95%	—	—
Görögország	96,63%	2,95%	0,36%	0,06%
Spanyolország	94,80%	4,48%	0,60%	0,12%
Franciaország	95,52%	3,74%	0,61%	0,13%
Olaszország	94,97%	4,45%	0,50%	0,08%
Luxemburg	87,32%	10,29%	1,93%	0,45%
Hollandia	94,99%	4,05%	0,81%	0,15%
Ausztria	87,27%	10,78%	1,62%	0,33%
Portugália	95,34%	3,96%	0,61%	0,10%
Finnország	93,01%	5,76%	1,00%	0,23%
Svédország	94,58%	4,50%	0,77%	0,15%

Forrás: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de la PyMEs en España, N.149, 2016/10. p.8. www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

⁶⁴ Gobierno de España, Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Secretaría General de la Industria y de la Pequeña y Mediana Empresa (2018): Cifras PYME. Forrás: <http://www.ipyme.org/es-ES/ApiWeb/EstadisticasPYME/Documents/CifrasPYME-enero2018.pdf> Letöltve: 2018. november 4.

Abad szerint a Spanyolországra jellemző vállalati szerkezet felépítése inkább a fejlődő gazdaságok ismertetőjegyeit mutatja, míg a fejlett országokra a nagyobb vállalati szerkezet jellemző. A szerző megállapítja, hogy az a vállalati összetétel, amelyben a mikrovállalkozások túlsúlyban vannak a kis- és középvállalkozásokhoz képest, ugyanakkor a nagyvállalati jelenlét átlagos, szintén az alacsonyabb jövedelmű országok sajátossága. Ez az úgynevezett „missing middle” vagyis a „hiányzó közép” esete, ami leginkább a fejlődő országokra jellemző.

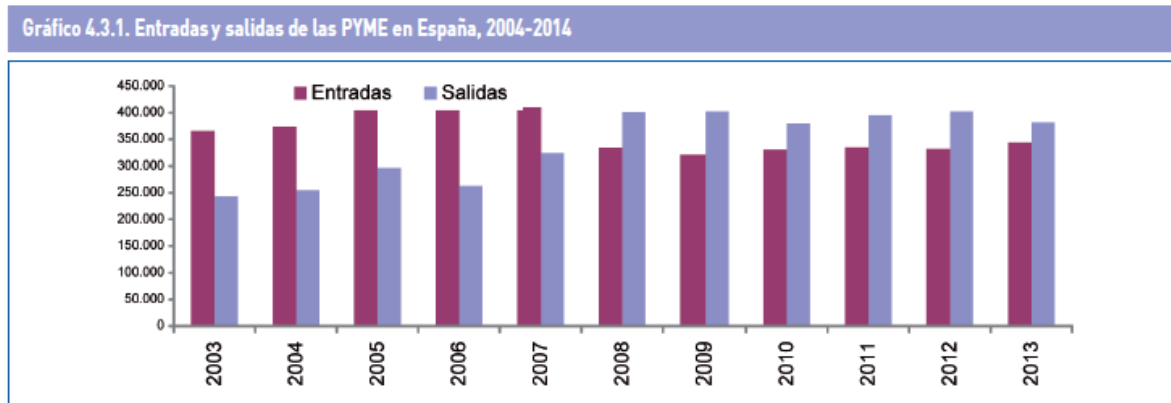
Spanyolországban a „missing middle” 1999 és 2014 közt hangsúlyosabbá vált, a mikro- és nagyvállalatok száma emelkedett a kis- és középvállalkozásoké pedig csökkent.⁶⁵

⁶⁵ Abad, José María (2015): La dimensión empresarial importa In: Miguel Marín (szerk.): Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p.81-89. Forrás: http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf Letöltve: 2018.11.14.

Az 9. számú táblázatban a spanyol kkv szektorban létrejött és megszűnt vállalatok számának alakulása figyelhető meg 2003 és 2013 között.

Az újonnan alapított és megszűnő vállalatok számának alakulása 2004 és 2014 között

9. számú táblázat
mértékegység: darabszám

Fuente: IDICE 2004-2014

Forrás: Gobierno de España, Ministerio de Industria, Energía y Turismo, Secretaría General de Industria y de la Pequeña y Mediana Empresa (2015): Informe sobre la PYME 2014. P.76. www.ipyme.org/Publicaciones/Informe-PYME2014.pdf Letöltve: 2018. november 15.

A gazdasági válság évei alatt a kis-és középvállalkozások nagyarányú megszűnése⁶⁶ – közel 300 000 vállalat – indokoltá teszi annak vizsgálatát, hogy a jellemzően kisméretű spanyol vállalati szerkezet a spanyol gazdaság strukturális jellemzője vagy pedig konjunktúra-ciklusok eredménye.

⁶⁶ Gobierno de España, Ministerio de Industria, Energía y Turismo, Secretaría General de Industria y de la Pequeña y Mediana Empresa (2015): Entrada y salida de la PYME en la economía española. In: Informe sobre la PYME 2014. p. 75-85. Forrás: www.ipyme.org/Publicaciones/Informe-PYME2014.pdf Letöltve: 2018. november 15.

A 10. számú táblázat a spanyol vállalatok méret szerinti megoszlását ábrázolja 2000 és 2016 között. Megfigyelhető, hogy a mikrovállalati jelenlét már a 2000-es évek elején is jelentős volt, és a válság előtti és utáni vállalati szerkezet hasonló jellemzőket mutat. Megállapítható tehát, hogy a kisméretű vállalati szerkezet a spanyol gazdaság szerkezeti felépítésére általánosan jellemző, és nem konjunktúra-ciklusok eredménye, mert gazdasági fellendülés és visszaesés idején egyaránt megfigyelhető.

A spanyol vállalatok méret szerinti megoszlása 2000 és 2016 között

10. számú táblázat
mértékegység: darabszám

Év	Összes	Mikrovállalkozás	Kisvállalkozás	Középvállalkozás	Nagyvállalat
2000	2.595.392	2.438.469	135.114	17.735	4.074
2005	3.064.129	2.880.763	156.471	21.397	5.498
2006	3.174.393	2.982.086	164.195	22.454	5.658
2007	3.336.657	3.137.463	169.604	23.517	6.073
2008	3.422.239	3.219.393	172.078	24.303	6.465
2009	3.355.830	3.170.466	157.242	22.747	5.375
2010	3.291.263	3.128.181	137.161	20.843	5.078
2011	3.250.576	3.094.721	130.994	19.864	4.997
2012	3.199.617	3.053.377	122.183	19.134	4.923
2013	3.146.570	3.009.906	113.710	17.875	5.079
2014	3.119.310	2.988.914	108.383	16.976	5.037
2015	3.186.878	3.053.761	110.619	17.431	5.067
2016	3.236.582	3.097.179	115.917	18.263	5.223

Forrás: saját készítésű táblázat a Colegio de Economistas de Madrid (2016): La evolución de la PyMEs en España, N.149, 9. oldalon található táblázat adatai alapján, www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf, Letöltve: 2018. november 15.

A fenti adatokból megállapítható, hogy a gazdasági válság évei alatt - 2007 és 2014 között - a középvállalkozások száma közel 30 százalékkal csökkent, míg a mikro- és kisvállalkozások számának együttes csökkenése mindössze 8 százalék körül alakult.

García-Tabuenca (2015) szerint a mikro –és kisvállalkozások száma azért nem csökkent olyan jelentős mértékben, mert a válság ideje alatt az újonnan alapított mikro- és kisvállalkozások száma némileg ellensúlyozta a megszűnő vállalatokét. A válság évei alatt megjelenő számos újalapítású kisvállalat létrejöttét García-Tabuenca a következő két esettel indokolja. Egyrészt azok az állástalanok, akik a munkavállalói státuszuk megszűnése után egyéni vállalkozóként dolgoztak tovább, a mikrovállalati kategóriába kerültek. Másrészt pedig

azok a középvállalkozások, amelyek a forgalomcsökkenés miatt arra kényszerültek, hogy csökkentsék a dolgozó létszámot, szintén kisebb vállalati kategóriába kerültek.⁶⁷

Az IESE Business School University of Navarra 2016. november 24.-én közzétette a gazdasági válság éveiről (2007-2014) készített tanulmányának összegzését, melyben a spanyol vállalati szektor teljesítményét elemezte a gazdasági válság időszakában.

A kutatásban résztvevő elemzők közel egymillió kétszázezer különböző méretű vállalatot vizsgáltak az adott időszak alatt, három főbb szempont, a vállalati méret, a területi elhelyezkedés (autonóm közösségek), valamint tevékenységi ágazat szerint.

A kutatás során az elemzők arra törekedtek, hogy megtalálják azokat a vállalati jellemzőket és működési formát, melynek következtében egyes vállalkozások és ágazatok képesek voltak megerősödni a válság évei alatt.

A vállalati méretre vonatkozóan a tanulmány szerzői a következőt állapították meg: minél nagyobb egy vállalat annál jobban képes alkalmazkodni a változásokhoz. A nagyobb vállalatok hamarabb észlelik a válsághelyzeteket és gyorsabban reagálnak azokra, tehát rugalmasabbak a piaci és gazdasági környezet változásaival szemben. A kis- és középvállalkozások esetében azonban a vállalat szervezeti felépítése általában nem segíti elő a gyors döntéshozatalt. Pedro Tort Martorell, az Informa D&B igazgatója szerint: „A kkv-k (melyek hagyományosan a spanyol gazdasági fejlődés motorja) folyamatos versenyhátrányban vannak a nagyvállalatokkal szemben”.⁶⁸

⁶⁷ García-Tabuenca, A. et al. (2015): Estado y prevalencia de la PYME en la economía española ante una fase de recuperación. Amenazas y oportunidades en el contexto europeo e internacional. In: Cuadernos Cátedra Fundación ICO de financiación a las PYME en España 2015/1 p. 1-35. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/280089492_Estado_y_prevalencia_de_la_PYME_en_la_economia_espanola_ante_una_fase_de_recuperacion_Amenazas_y_oportunidades_en_contexto_europeo_e_internacional Letöltve: 2018. november 15.

⁶⁸ IESE Business School, University of Navarra (2016): Las Pymes españolas pierden competitividad frente a la gran empresa. In: Nota de prensa: Entre 2007 y 2014, según el Barómetro B4 de IESE, INFORMA D&B y Back To Basics Management, que analiza los estados financieros de 1,2 millones de empresas. Forrás: <http://mailings.iese.edu/IESE/newsletter.php?N=4478> Letöltve: 2018. november 18.

5.2. A kisméretű vállalati szerkezet kialakulásának okai és következményei a spanyol gazdaságban

A dinamikusan működő és bővülő gazdaságokra jellemző a folyamatosan növekvő vállalati jelenlét, a spanyol gazdaságban azonban, az egyre jelentősebb mikro- kis-és középvállalati szektor sokkal inkább az állami szabályozás eredményeként erősödött meg.⁶⁹

Abad (2015) szerint a vállalati méret azért kiemelkedően fontos, mert a vállalat mérete egyenesen arányos a termelékenység szintjével, az exporthajlandósággal, és a vállalat innovációs képességével, mely tényezők a vállalat versenyképességének meghatározói.⁷⁰

A kisvállalkozásoknak ezért olyan, méretükből adódó kihívásokkal kell szembenéznük, amelyeket a nagyobb vállalatok nem tapasztalnak.

A kisebb vállalatok nehezebben vagy egyáltalán nem tudják kihasználni a méretgazdaságosság előnyeit, melynek következtében az előállítási költségeik magasabbak lesznek. A magasabb termelési költségek nagyobb piaci árat eredményeznek, melynek következtében csökken a vállalat versenyképessége a hazai és nemzetközi piacon egyaránt.

Az alacsonyabb árbevételű cégek az alacsonyabb bérszínvonal miatt kevésbé versenyképesek a munkaerőpiacon, így nehezebben vagy egyáltalán nem jutnak hozzá a megfelelően szakképzett munkaerőhöz.

A megfelelően képzett munkaerő hiányában a vállalat innovációs képességei is romlanak, amennyiben a cégek nem találnak megfelelő készségekkel és képességekkel rendelkező munkavállalókat. A vállalatok technikai fejlődése pedig a versenyképesség növelésének egyik kulcsfontosságú feltétele.⁷¹

A következő alfejezetekben a spanyol vállalati szerkezet kialakulásának okait és hatásait kívánom bemutatni.

⁶⁹ Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016): La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.9. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

⁷⁰ Abad, José María (2015): La dimensión empresarial importa In: Miguel Marín (szerk.): Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p.89-91. Forrás: http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf Letöltve: 2018.11.14.

⁷¹ Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016): La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.9-11. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

5.2.1. A kisméretű vállalati szerkezet kialakulásának okai

5.2.1.1. A termékpiaci szabályozás – állami szabályozórendszerek

Mielgo Carrizo (2016) szerint a fejlett és hatékonyan működő gazdasági intézményrendszerrel rendelkező országokra jellemző, hogy jelentősebb a nagyobb méretű vállalatok részaránya a teljes vállalati létszámhoz képest.⁷² A World Economic Forum 2017-2018-as Versenyképességi Indexében a spanyol intézményrendszert 4,1-re értékelte, ahol a legmagasabb érték 7.⁷³

Az Európai Unión belül Spanyolországban a legszigorúbb a termékpiaci szabályozás, amely megakadályozhatja a kis- és középvállalkozások piacra jutását. Spanyolországban a vállalat alapítás folyamata lényegesen hosszabb, és az állami szabályozók által előírt adminisztratív terhek magasabbak az uniós átlaghoz képest, ráadásul az egyes autonóm közösségekben eltérő szabályozások vannak érvényben, melyek tovább bonyolítják a cég alapítás folyamatát.

Mingorance és Pampillón *La situación de las pymes en España* (2016) című tanulmányukban megállapítják, hogy a szigorúbb korlátozások, a rugalmatlanabb vállalat alapítási feltételrendszer, valamint a vállalkozókat terhelő adminisztratív előírások növelik a kisméretű vállalatok arányát. A rugalmasabb termékpiaci szabályozás, és az adminisztratív terhek csökkentése elősegítené a vállalkozások növekedését, valamint a nagyobb méretű vállalatok létrejöttét, melynek következtében magasabb lenne a nagyobb vállalatok részaránya a vállalati szerkezetben. Spanyolországban azonban, ahol a vállalat alapítás szigorú szabályozási rendszerhez kötött és nagy számú korlátozás van érvényben, a fejlett országokhoz képest nagyobb arányban vannak jelen a kisméretű vállalkozások.⁷⁴

⁷² Mielgo Carrizo, Juan Antonio (2015): Una reflexión sobre el tamaño empresarial en España. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p. 123-127. Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117-132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf Letöltve: 2018. november 16.

⁷³ World Economic Forum (2018): Global Competitiveness Index 2017-2018 edition, Spain. Forrás: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=ESP> – Letöltve: 2018. november 7.

⁷⁴ Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016): La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.11. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

5.2.1.2. Munkaerőpiaci korlátozások

A munkaerőpiacon érvényben lévő jogszabályok és rendeletek sok esetben a kisebb méretű vállalkozásoknak kedveznek, ami alacsonyabb dolgozói létszám foglalkoztatására ösztönzi a vállalatokat, annak érdekében, hogy kedvezőbb szabályozás vonatkozzon rájuk.

Domonkos Endre Helyzetkép a spanyol gazdaságról című tanulmányában bemutatja a Rajoy-kormány által 2012-ben elfogadott munkaerőpiaci intézkedéscsomag legfőbb elemeit, melyből az egyik kizárólag a mikro- és kisvállalkozásokra vonatkozik: „A kormány bevezette az új határozatlan idejű szerződés intézményét a maximum 50 főt foglalkoztató kis- és közepes vállalatok munkavállalói számára. A vállalatok 3000 eurónyi összeget kaphatnak vissza, amennyiben 30 évesnél fiatalabb munkaerőt foglalkoztatnak. Ez az összeg 4500 euró lehet, amennyiben a vállalat hosszú ideig munkanélküli személyt alkalmaz. Alapvető követelmény, hogy a munkavállaló – a foglalkoztatási jogviszonyt megelőzően – legalább három hónapig munkanélküli segélyben részesüljön.”⁷⁵

A munkaerőpiaci szabályozás értelmében az 50 vagy annál több munkavállalót foglalkoztató vállalatnak kötelezően fel kell állítania az üzemi tanácsot, amely a dolgozói érdekképviselő feladatát látja el a vállalaton belül. Az üzemi tanáccsal kell egyeztetni a dolgozók munkafeltételeit és munkakörülményeit, valamint a munkaadó és munkavállalók közti érdekegyeztetés is a Tanács tagjainak aktív részvételével történik.⁷⁶

A fentiekhez hasonló – a kisvállalkozásoknak kedvező - szabályozások gátolják a vállalkozókat abbéli szándékukban, hogy a nagyobb vállalati méret mellett döntsenek.

Mingorance és Pampillón (2016) tanulmányukban rámutatnak arra, hogy a munkaerőpiaci szabályozás igazi vesztesei a közepes méretű vállalkozások, mert a vonatkozó jogszabályok rájuk nézve nem tartalmazzak engedményeket. A kisvállalkozások a méretüknél fogva sok esetben kedvezőbb feltételeket élveznek, a nagyvállalatok pedig rendelkeznek a szükséges erőforrással ahhoz, hogy kihasználják a munkaerőpiaci szabályozás nyújtotta előnyöket. A munkaerőpiaci korlátozások tehát szintén a kisméretű vállalati méret túlsúlyát segíti elő.

⁷⁵ Domonkos Endre (2012): Helyzetkép a spanyol gazdaságról In: Grotius Tanulmányok, p.2. Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/KOHSJQ/2012_84_domonkos_endre_helyzetkep_a_spanyol_gazdasagrol.pdf Letöltve: 2018. szeptember 20.

⁷⁶ Garicano, Luis; Lelarge, Claire; Van Reenen, John (2016): Firm Size Distortions and the Productivity Distribution: Evidence from France. In: American Economic Review, 106/11, p.3441. Forrás: <http://economics.mit.edu/files/12321> Letöltve: 2018. november 16.

5.2.1.3. Az adózási szabályok

A társasági adó tekintetében azokra a vállalatokra, amelyek 6 000 000 euró feletti forgalmat bonyolítanak le - ők az úgynevezett „nagy adófizetők” - kedvezőtlenebb adózási feltételek vonatkoznak. Magasabb adókulcs alapján és havi rendszerességgel kell befizetniük a megosztott fizetési rendszer szerint kivetett társasági adót. Ennek következtében a vállalat finanszírozási lehetőségei kedvezőtlenebbé válnak, forgótőkéje csökken, a működési költségek pedig megemelkednek.⁷⁷

A munkaerőpiaci adózás vonatkozásában Juan Rosell Lastortras (2015) megállapítja, hogy a spanyol munkaadók által fizetendő - még az Európai Unió országaiban is meglehetősen magasnak számító - adók és járulékok mértéke kedvezőtlen hatást gyakorol a foglalkoztatásra és rontja a nemzetközi versenyképességet is.⁷⁸

A vállalatokra vonatkozó adózási szabályok – a társasági adó és munkaerőpiaci terhek vonatkozásában egyaránt – kedvezőtlen hatást gyakorolnak a munkaerő foglalkoztatásának alakulására, mely a kisvállalatok számának növekedéséhez vezethet.

5.2.1.4. Számvitel és könyvvizsgálat

A számviteli jogszabályok értelmében a spanyol vállalatok kötelesek alávetni magukat a rendszeres könyvvizsgálatnak. A beszámoló elkészítése és a könyvvizsgálat azonban nem egyformán kötelező érvényű minden vállalat számára. A szabályozás hatálya alá az eszközállomány értékétől, az éves forgalom nagyságától és a foglalkoztatotti létszámtól függően vonják be a cégeket, a foglalkoztatottakra vonatkozó küszöbérték ebben az esetben is 50 fő.⁷⁹

⁷⁷ Mielgo Carrizo, Juan Antonio (2015): Una reflexión sobre el tamaño empresarial en España. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p. 125. Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117-132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf Letöltve: 2018. november 16.

⁷⁸ Rosell Lastortras, Joan (2015): Retos de futuro de las pymes españolas. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p.48. Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_45-56_F1583F2D70906ADB861657ADDFB2D288.pdf Letöltve: 2018. november 16.

⁷⁹ Mielgo Carrizo, Juan Antonio (2015): Una reflexión sobre el tamaño empresarial en España. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p. 125. Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117-132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf Letöltve: 2018. november 16.

A mikro- és kisvállalkozásoknak kedvező számviteli szabályozás tehát ugyancsak gátolja a vállalati méret növekedését azáltal, hogy a nagyobb vállalkozásokat szigorúbb szabályozásnak veti alá.

5.2.2. A kisméretű vállalati szerkezet kialakulásának következményei

5.2.2.1. A foglalkoztatottságra gyakorolt hatások

Aguilera Navarro (2015) tanulmánya szerint a kisebb vállalkozásokra jellemző, hogy a gazdasági fellendülés időszakában több munkahelyet teremtenek, ugyanakkor gazdasági válság idején esetükben nagyobb arányban csökken a foglalkoztatottak száma, ennek következtében a fenntartható munkahelyek teremtésében gyengébben teljesítenek, mint a nagyobb vállalatok.⁸⁰

Haltiwanger (2014) megállapítja, hogy a gazdaságban nagyszámban előforduló kisvállalkozások gyenge teljesítőképessége a foglalkoztatottság és a termelékenység terén negatívan hat az adott ország gazdasági teljesítményére. Egyrészt azért, mert gazdasági visszaesés esetén a kisebb vállalkozások könnyebben és gyorsabban szűnnek meg, mint a nagyobbak, másrészt pedig azért, mert a kisebb cégek gyakran átmeneti jelleggel hoznak létre munkahelyet. A nagyobb vállalatok rugalmasabban tudnak reagálni a gazdasági környezet változásaira, könnyebben alkalmazkodnak a kedvezőtlen körülményekhez is, és ennek következtében a munkaerő megtartó képességük is nagyobb, vagyis stabilabb munkahelyeket teremtenek. A kisvállalkozások tehát – az általuk teremtett munkahelyek nagy száma ellenére – a fenntartható foglalkoztatáshoz nem megfelelő mértékben járulnak hozzá, ami hátrányos a gazdasági stabilitás megőrzésére és a gazdaság fejlődésére is.⁸¹

A kisvállalkozások a nagyobb vállalatokkal ellentétben nem tudják kihasználni a méretgazdaságosság előnyeit. Ez a vállalati méretből adódó hátrány hatással van a kisvállalkozások termékelőállítás költségeire. A megemelkedett termelési költségeket a kisvállalkozások csak úgy tudják ellensúlyozni – annak érdekében, hogy megőrizték a

⁸⁰ Aguilera Navarro, Isabel (2015): Respuestas empresariales en cuanto al tamaño de nuestras pymes. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám, p.68-69. Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117-132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf
Letöltve: 2018. november 16.

⁸¹ Haltiwanger, John; Scarpetta, Stefano; Schweiger, Helena (2014): Cross country differences in job reallocation: The role of industry, firm size and regulations. In: Labour economics, 26. szám. p.14. Forrás: http://econweb.umd.edu/~haltiwanger/LABOUR_HSS.pdf Letöltve: 2018. november 17.

versenyképességüket – ha csökkentik a foglalkoztatási költségeket. Az alacsonyabb bérszínvonal pedig a kevésbé vagy nem megfelelően képzett munkaerő foglalkoztatását biztosítja, amely negatív hatással van a termelékenységre.⁸²

Az IESE Business School kutatói a spanyol vállalati szektort vizsgáló tanulmányukban a foglalkoztatottság alakulását vizsgálva a következő elemeket hangsúlyozták: a gazdasági helyzet kedvezőtlen alakulása esetén a nagyobb vállalatokra kevésbé jellemző az alkalmazottak tömeges elbocsátása. Spanyolországban 2007 és 2014 közötti időszakban a foglalkoztatottsági ráta huszonegy százalékkal csökkent. A kis- és középvállalkozások esetén huszonhét százalékos volt a foglalkoztatotti létszám csökkenése, mely másfél millió munkahely megszűnését jelentette, míg a nagyvállalatok esetében mindössze nyolc százalék, amely mintegy kétszázezer munkavállalót érintett. „Ez a válság legkárosabb következménye, mert közvetlen hatással van az emberek jólétére, ráadásul nagyon magas szociális költséggel is jár.” - fűzi hozzá Eric Weber, az IESE Business School dékánja.

Az IESE kutatócsoportja a közleményben a kkv-k és a nagyvállalatok közötti bérezési különbségekre is kitér. A vizsgált időszak első évében, 2007-ben, a kis- és középvállalkozások valamint a nagyvállalatok közötti átlagos dolgozói bérkülönbség éves szinten tízezer euró volt, 2014-re pedig már tizenkétezer euró, ami azt jelenti, hogy kétezer euróval növekedett a bérszakadék.⁸³

5.2.2.2. A munkaerő termelékenységére gyakorolt hatások

A szakképzett munkaerő hiánya nem az egyetlen tényező, amely negatívan hat a munkaerő termelékenységére. A kisebb vállalkozások a termelési és előállítási folyamatok modernizálására, technikai fejlesztésére sem biztosítanak elegendő forrást, amely szintén az alacsony termelékenységi szint egyik fő oka. A munkaerő hatékonyságának növelését a

⁸² Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016): La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.16. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

⁸³ IESE Business School, University of Navarra (2016): Las Pymes españolas pierden competitividad frente a la gran empresa. In: Nota de prensa: Entre 2007 y 2014, según el Barómetro B4 de IESE, INFORMA D&B y Back To Basics Management, que analiza los estados financieros de 1,2 millones de empresas. Forrás: <http://mailings.iese.edu/IESE/newsletter.php?N=4478> Letöltve: 2018. november 18.

vállalaton belül a munkavállalók számára biztosított folyamatos képzések és fejlesztések biztosítják, mely célokra a nagyvállalatok jelentős forrásokat különítenek el. E téren a kisebb vállalkozások komoly versenyhátrányban vannak a nagyobb vállalatokhoz képest, mert források hiányában nem tudják biztosítani a dolgozói képzéseket.⁸⁴

Mingorance és Pampillón La situación de las pymes en España (2016) című tanulmányukban megállapítják, hogy a nagyobb vállalatok termelékenységi szintje magasabb, ennek következtében, ha a vállalatméret növekedne, akkor a gazdaság egészének a versenyképessége is javulna.⁸⁵

A spanyol vállalatok termelékenységi szintje vállalati méret és ágazat szerint (2012)

11. számú táblázat
mértékegység: százalék

	Dolgozói létszám				
	1-9	10-19	20-49	50-249	250-
Építőipar	36%	50%	73%	83%	100%
Szolgáltatások	54%	75%	88%	102%	100%
Ipar	35%	49%	60%	73%	100%

Forrás: saját készítésű táblázat a Colegio de Economistas de Madrid (2016): La evolución de la PyMEs en España, N.149. p.17. alapján, www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15

A SAGE Group 2018-ban közzétett tanulmányában tizenegy ország gazdaságát - köztük Spanyolországét – elemzi, és többek közt azt vizsgálja, hogy a kis- és középvállalati szektor alacsony hatékonysága, milyen mértékű veszteséggel jár az egyes nemzetgazdaságokra nézve.

Az elemzők szerint Spanyolországban a mikro- kis- és középvállalatok alacsony hatékonysága, a szektorban működő vállalkozások számára évente közel húsz milliárd négyszáz millió eurós bevételkiesést jelent. A bevételkiesés megállapításakor kiválasztották a digitalizálható – de még nem digitalizált - adminisztratív- és rutinfeladatokat, és számszerűsítették az működésükhöz szükséges erőforrásokat.

⁸⁴ Mielgo Carrizo, Juan Antonio (2015): Una reflexión sobre el tamaño empresarial en España. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p. 119-124. Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117-132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf Letöltve: 2018. november 16.

⁸⁵ Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016): La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.16. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15

A szerzők szerint a spanyol vállalatok hatékonyságának ötszázalékos emelkedése, több mint tizenhárom milliárd eurós növekedést eredményezne a bruttó hazai össztermékben.

A cikk végén összegzőképpen Luis Pardo, a SAGE Iberica ügyvezetője a következőképpen fogalmaz: „A tanulmányunkból kapott eredmények rámutatnak, hogy akkor tud hatékonyabbá válni egy vállalat vezetése, ha a rutinfeladatokra szánt időt az innovációra, az ügyfélszerzésre, és a bevételnövelést célzó tevékenységekre fordítanak

Addig nem tudnak a kis- és középvállalkozások hatékonyan működni, amíg a vállalkozóknak idejük nagyrésztében a kiadásokról, számlázásról és kifizetésekről szóló beszámolókkal kell foglalkozniuk.”⁸⁶

5.2.2.3. A kutatás-fejlesztésre gyakorolt hatások

José María Abad (2015) tanulmánya szerint a nagyobb vállalatok innovációs hajlandósága is nagyobb. A nagyobb vállalatok könnyebben fedezik a kutatás-fejlesztésre fordított befektetések kapcsán felmerülő költségeket – jobb külső finanszírozási lehetőségekkel rendelkeznek -, és mivel általában diverzifikáltabbak mint a kisebb vállalatok, ezért a kutatás-fejlesztésre szánt befektetéseik is nagyobb biztonsággal térülnek meg. A kisebb vállalatok az alacsonyabb bérszínvonal miatt nehezebben jutnak megfelelően képzett munkaerőhöz, ezért az innovációs tevékenység és a kutatás-fejlesztéssel kapcsolatos feladatok ellátására alkalmas, jellemzően magasan képzett szakemberek sem állnak rendelkezésre. Abad kiemeli, hogy 2013-ban a nagyvállalatok közel harminc százaléka végzett innovációs tevékenységet szemben az ötszázalékos eredményt felmutató kkv szektorral.⁸⁷

⁸⁶ Eleconomista.es (2018): La falta de productividad cuesta a las pymes españoles más de 20.400 millones de euros al año. Forrás: <http://www.eleconomista.es/economia/noticias/9352408/08/18/La-falta-de-productividad-cuesta-a-las-pymes-espanoles-mas-de-20400-millones-de-euros-al-ano.html> Letöltve: 2018. november 17.

⁸⁷ Abad, José María: La dimensión empresarial importa (2015) In: Miguel Marín (szerk.): Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p. 99-100. Forrás: http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf Letöltve: 2018.11.14.

5.2.2.4. Az exporttevékenységre gyakorolt hatások

Az alacsonyabb termelékenységi szint és az innovációs hajlandóság növelésére vonatkozó erőfeszítések hiánya tovább rontja a kisvállalkozások versenyhelyzetét és ennek következtében a külkereskedelmi lehetőségeit is. Abad (2015) szerint kizárólag a magas termelékenységi színvonallal rendelkező vállalatok képesek a nemzetközi piacra lépés költségeit fedezni, majd eredményesen fennmaradni az egyre intenzívebbé váló versenyhelyzetben. A nagyobb vállalatoknál tehát nagyobb annak a valószínűsége, hogy a vállalatvezetés saját külpiazi stratégiájának kidolgozása után a nemzetköziesedés mellett dönt.⁸⁸

Mónica Correa-López és Rafael Doménech szerint nem az a „legnagyobb gond”, hogy kevés az exporttevékenységet (is) folytató vállalkozás Spanyolországban, hanem inkább az, hogy túl sok az olyan kisméretű vállalkozás, amely egyáltalán nem alkalmas arra, hogy külkereskedelmi tevékenységet folytasson.⁸⁹

A válság előtti években az egyre dinamikusabban bővülő belső kereslet és fogyasztás nem ösztönözte a spanyol vállalatokat a külföldi piacszerzésre és nemzetközi piaci stratégia kialakítására. A válság hatására azonban az egyre szűkülő belső piac már nem biztosította a megfelelő mértékű keresletet, így a vállalkozások termelőkapacitásainak jelentős része feleslegessé vált.

A gazdasági válság éveiben megfigyelhető az exporttevékenység növekedése a spanyol kis- és középvállalkozások részéről, melyek fennmaradásuk érdekében a nemzetközi piaci szerepük megerősítése mellett döntöttek. Az export részaránya a bruttó hazai össztermékben a 2009. évi 23 százalékról 2015-re 33 százalékra emelkedett, az exporttevékenységet folytató vállalatok száma pedig 2007 és 2013 között 97 ezerről 151 ezerre növekedett.⁹⁰

⁸⁸ Abad, José María: La dimensión empresarial importa (2015) In: Miguel Marín (szerk.): Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p. 99-100. Forrás: http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf Letöltve: 2018.11.14.

⁸⁹ Correa-López, Mónica; Doménech, Rafael (2012): La internacionalización de las empresas españolas. In: BBVA Research Documentos de trabajo 29. szám. p. 14. Forrás: https://www.bbvaresearch.com/KETD/fbin/mult/WP_1229_tcm346-363151.pdf Letöltve: 2018. november 17.

⁹⁰ Navarro Pérez, Blanca; Gómez Fernández, Carlos (2016): La internacionalización de la pyme española en la etapa de la crisis, recuperación y crecimiento. In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p. 23-26. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

ÖSSZEGZÉS

Spanyolországban a nagyarányú mikro- és kisvállalati jelenlét, valamint az iparosodottság kisebb mértéke, alacsonyabb termelékenységi színvonalat eredményez a többi – a spanyol gazdasághoz hasonló méretű – európai ország termelékenységi mutatóihoz képest.⁹¹

A vállalati méret azért is kiemelkedően fontos tényező egy gazdaságban, mert a vállalati méret egyenesen arányos a termelékenységi szinttel, az exporttevékenységgel, valamint a vállalat innovációs hajlandóságával, mely tényezők közvetlen hatással vannak a vállalat versenyképességére.

A kisebb vállalatok nem tudják kihasználni a méretgazdaságosság előnyeit, melynek következtében termelési költségeik magasabbak lesznek, ezért termékeiket csak magasabb áron tudják értékesíteni. Versenyképességük megőrzése érdekében tehát, a mikro- és kisvállalkozásoknak csökkenteniük kell a foglalkoztatási költségeiket, melynek következtében az általuk kínált bérszínvonal alacsonyabb lesz a nagyvállalatokénál.

Az alacsonyabb bérszínvonal nem elegendő a megfelelően képzett munkaerő alkalmazásához. Ez utóbbi tényező a kisebb vállalatok termelékenységi szintjét negatívan befolyásolja.

A kisebb vállalatok a külső finanszírozási forrásokhoz nehezebben vagy egyáltalán nem jutnak hozzá, ezért kisebb arányban valósítanak meg innovációt ösztönző befektetéseket, amelyek hozzájárulhatnának a termelékenységi szint és a versenyképesség növeléséhez.

A magasabb árszínvonal, az alacsonyabb termelékenységi szint, a megfelelően képzett munkaerő hiánya negatív hatással van a vállalat versenyképességére, ami miatt a kisebb vállalatok sokkal kevésbé tudnak helytállni a nemzetközi piacokon is.

Gazdasági visszaesés idején a kisebb vállalatok könnyebben és gyorsabban szűnnek meg, melynek közvetlen munkaerőpiaci hatása van. A gazdasági visszaesésre a nagyobb vállalatok rugalmasabban reagálnak, és gyorsabban hoznak hatékony válságkezelő intézkedéseket, mint a kisebb cégek. Ennek következtében a nagyobb vállalatok munkaerő megtartó képessége is jobb, melynek kiemelkedően pozitív hatása van a fenntartható foglalkoztatottság tekintetében.

⁹¹ Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016): La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.11. Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf Letöltve: 2018. november 15.

Az IESE Business School (2016) összehasonlító elemzésében a spanyol vállalati szektorban a gazdasági válság ideje alatt végbement változásokat vizsgálja, melyben részletesen foglalkozik a foglalkoztatottságra és a vállalati forgalomra vonatkozó adatokkal.

A 2008-as gazdasági válság következtében 2007 és 2013 között közel 300 000 mikro- kis- és középvállalkozás szűnt meg Spanyolországban.

A válság évei alatt országos szinten mintegy huszonegy százalékkal csökkent a foglalkoztatottság, azonban a vállalati méret szerinti megoszlás eltérően alakult. A nagyvállalatok esetében a foglalkoztatottság hét százalékkal növekedett, míg a kis- és középvállalkozásoknál a munkahelyek huszonhét százaléka megszűnt.

A foglalkoztatás terén nem csak a vállalati méret alapján figyelhetők meg különbségek, hanem az egyes autonóm közösségek foglalkoztatottsági szintje között is. A gazdasági teljesítményben élenjáró területeken – Madrid, Baszkföld – átlagosan tizenkilenc százalékkal csökkent a munkahelyek száma, míg a kevésbé fejlett régiókban – Extremadura – a visszaesés mértéke eléri a harmincnégy százalékot.

A gazdasági válság vállalati forgalomra gyakorolt hatását illetően megfigyelhető, hogy a nagyvállalatok esetében nincs változás, vagyis forgalmuk megmaradt a válság előtti szinten, a kis- és középvállalkozások esetében azonban harminckét százalékos csökkenés tapasztalható.

A vizsgált időszakban (2007 – 2014) a vállalatokra országosan, átlagosan tizenhat százalékos forgalomcsökkenés volt jellemző, a legalacsonyabb csökkenést Madridban (3%) és Baszkföldön (8%) regisztrálták, míg Katalóniában, a spanyol gazdaság egyik legtermelékenyebb régiójában átlag fölötti, tizenkilenc százalékos volt a forgalomcsökkenés mértéke.

A Spanyolországban aktívan működő vállalatok hetvenkét százaléka négy autonóm közösség területén található - Katalónia, Madrid, Valencia és Baszkföld -, kiemelkedő nagyvállalati jelenléttel azonban Madrid és Baszkföld rendelkezik, ahol a legalacsonyabb volt a forgalomcsökkenés a válság évei alatt.

Megfigyelhető tehát, hogy a kis-és középvállalkozások foglalkoztatottságra és értékesítési forgalomra vonatkozó mutatószámai jelentősebb romlást mutatnak a nagyvállalatokéhoz képest, vagyis gazdasági visszaesés esetén a kisebb méretű cégek rosszabbul teljesítenek a nagyobb vállalatoknál.

A gazdaság egyes ágazatait vizsgálva megfigyelhető, hogy az elsődleges szektor – mezőgazdaság és állattenyésztés -, valamint az egészségügyi szolgáltatási szektor egyértelmű növekedést mutat, mely különösen a vizsgált időszak utolsó éveiben mutatható ki.

A turizmus és vendéglátás még mindig az országos átlag felett teljesít, ezzel szemben az építőipari és gépjárműipari ágazatok mutatói jelentősen csökkentek a válság évei alatt. Az autóipari szegmensben 2007-ről 2013-ra harminchat százalékkal csökkentek az értékesítésből származó bevételek.

A legnagyobb forgalomcsökkenés az építőiparban történt, ahol a 2007 és 2014 közti időszakban hatvanhét százalékos volt a visszaesés mértéke. A tanulmány szerzői megállapítják, hogy az építőipar - mely hagyományosan a spanyol gazdaság húzóágazata volt – ilyen mértékű csökkenése azért is aggasztó, mert az építőiparhoz szorosan kötődő ágazatokra is hasonlóan negatív hatást gyakorol. Az építőipari ágazat azonban jelenleg szerkezetileg rugalmatlan és korszerűtlen, ennek következtében jelentős szerkezeti átalakításra szorul.

A kutatók összegzésképpen megállapítják, hogy a teljes spanyol ipari szerkezet elavult, és további növekedés ipari szerkezetváltás nélkül nem lehetséges. A fenntartható gazdasági fejlődés biztosításához új ágazatokat kell létrehozni, valamint a már meglévő szektorokat fejleszteni, illetve átalakítani oly módon, hogy azok a gazdaság versenyképességét szolgálják. A turizmus és az egészségügyi ellátási szektor összefonódása lehetne ilyen új ágazat – egészségturizmus - mely összekapcsolná a színvonalas spanyol egészségügyi ellátórendszert a turisztikai szolgáltatásokkal.⁹²

Ana Cristina Mingorance *La competitividad de la economía española. El antes y el después de la crisis* (2016) című tanulmányában a spanyol gazdaság versenyképességét vizsgálta a válság előtti és utáni években. Mingorance szerint a gazdasági válság hatásai azért voltak olyan súlyosak Spanyolországban, mert a spanyol gazdaság hagyományosan munkaintenzív ágazatokra épül, melyek alacsonyabban képzett munkaerőt foglalkoztatnak, alacsony termelékenységű szinttel rendelkeznek és erősen prociklikusak. (Az építőipar prociklikus gazdasági tényező, mert a gazdasági ciklusokat szorosan követi, vagyis gazdasági fellendülés esetén az építőipar bővül, gazdasági visszaesés esetén pedig aktivitása csökken.)

⁹² IESE Business School, University of Navarra (2016): *Las Pymes españolas pierden competitividad frente a la gran empresa*. In: Nota de prensa: Entre 2007 y 2014, según el Barómetro B4 de IESE, INFORMA D&B y Back To Basics Management, que analiza los estados financieros de 1,2 millones de empresas. Forrás: <http://mailings.iese.edu/IESE/newsletter.php?N=4478> Letöltve: 2018. november 18.

A válságot megelőző években a spanyol gazdaság az építőipar és az ingatlanszektor túlsúlyának, valamint a magasabb hozzáadott értéket biztosító és termelékenyebb ipari ágazatok súlyának csökkenése következtében nem biztosította a fenntartható növekedést.

A fenntartható gazdasági növekedés és foglalkoztatottság terén a vállalati szektornak döntő szerepe van. A termelékenység színvonala és a vállalati méretnek a növelése, valamint az innovációs hajlandóság mind a hazai, mind a nemzetközi versenyképességet lényegesen befolyásoló tényezők.⁹³

⁹³ Mingorance, Ana Cristina (2015): La competitividad de la economía española. El antes y el después de la crisis. In: Miguel Marín (szerk.): Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p. 15-80. Forrás: http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf Letöltve: 2018.11.14.

IRODALOMJEGYZÉK

Abad, José María (2015): La dimensión empresarial importa In: Miguel Marín (szerk.): Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p.81-100.
Forrás:[http://www.spainglobal.com/files/desafios de la empresa espanola-FAES.pdf](http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf)
Letöltve: 2018.11.14.

Aguilera Navarro, Isabel (2015): Respuestas empresariales en cuanto al tamaño de nuestras pymes. In: Revista Información Comercial Española, 885. szám, p.68-69.
Forrás:[http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE 885 117 132 1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf](http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117_132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf)
Letöltve: 2018. november 16.

Alonso Pérez, Matilde y Furió Blasco, Elíes (2010): La economía española: Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. In: Cahiers de civilisation espagnole contemporaine, 2010/6 Forrás: <https://journals.openedition.org/ceec/3212?lang=e>
Letöltve: 2018. október 30.

Banco de España, Dirección General de Economía y Estadística (2018): Proyecciones macroeconómicas de la economía española 2018-2020
Forrás:https://www.bde.es/f/webbde/GAP/Secciones/SalaPrensa/NotasInformativas/Briefing_notes/es/presentacion_proyecciones_junio2018.pdf
Letöltve: 2018. november 7.

BBVA: Evolution of the Euribor, Definition and historical evolution of this reference rate
Forrás:<https://www.bbva.es/eng/general/finanzas-vistazo/hipotecas/evolucion-euribor/index.jsp>
Letöltve: 2018. november 10.

Correa-López, Mónica; Doménech, Rafael (2012): La internacionalización de las empresas españolas. In: BBVA Research Documentos de trabajo 29. szám. p. 14.
Forrás:https://www.bbvaesresearch.com/KETD/fbin/mult/WP_1229_tcm346363151.pdf
Letöltve: 2018. november 17.

Csáki György (2009): Világgazdasági válság és korszakváltás, In. Magas István (szerk.): Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 39-41.

Domonkos Endre (2007): Spanyolország gazdaságpolitikája és csatlakozása a GMU-hoz, In: Európai Tükör, 2007/9. p.55-70.

Domonkos Endre (2009): A válság következményei a spanyol ingatlanpiacon, In. Magas István (szerk.): Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 304

Domonkos Endre (2012): Helyzetkép a spanyol gazdaságról In: Grotius Tanulmányok, p.2.
Forrás:http://www.grotius.hu/doc/pub/KOHSJQ/2012_84_domonkos_endre_helyzetkep_a_spanyol_gazdasagról.pdf
Letöltve: 2018. szeptember 20.

Eleconomista.es (2018): La falta de productividad cuesta a las pymes españoles más de 20.400 millones de euros al año.
Forrás:<http://www.eleconomista.es/economia/noticias/9352408/08/18/La-falta-de-productividad-cuesta-a-las-pymes-espanoles-mas-de-20400-millones-de-euros-al-ano.html>
Letöltve: 2018. november 17.

El País (2008): Crisis financiera: EE UU baja los tipos de interés casi al 0%
Forrás: https://elpais.com/diario/2008/12/17/economia/1229468401_850215.html
Letöltve: 2018.november 5.

EUR-Lex (2003): Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. In: Official Journal L 124 , 20/05/2003 p.36-41.
Forrás:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32003H0361>
Letöltve: 2018. november 10.

EUR-Lex, Summaries of EU Legislation (2016): Mikro-, kis- és középvállalkozások: meghatározás és hatókör.

Forrás:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM%3An26026>

Letöltve: 2018. november 10.

Eurostat (2017): Structural business statistics: Business demography by size class

Forrás:https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics

Letöltve: 2018. november 10.

Eurostat (2018): Statistics on small and medium-sized enterprises: Dependent and independent SMEs and large enterprises.

Forrás:https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_small_and_medium-sized_enterprises

Letöltve: 2018. november 10.

Eurostat (2018): Statistics on small and medium-sized enterprises.

Forrás:https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_small_and_medium-sized_enterprises

Letöltve: 2018. november 10.

Európai Tanács – Az Európai Unió Tanácsa: Az euróövezeti csatlakozás feltételei: konvergenciakritériumok.

Forrás:<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/joining-the-euro-area/convergence-criteria/>

Letöltve: 2018. november 8.

Expansión.com (2010): La banca aún ofrece hipotecas a 50 años y por un 100% de financiación,

Forrás:<http://www.expansion.com/2010/08/28/empresas/banca/1282946807.html>

Letöltve: 2018. november 5.

Expansión – datosmacro.com (2017): Cae la balanza comercial de España.
Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/comercio/balanza/espana>
Letöltve: 2018. november 4.

Expansión – datosmacro.com (2018): Déficit público de España
Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/deficit/espana>
Letöltve: 2018. november 4.

Expansión – datosmacro.com (2018): En agosto crece la deuda de España.
Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/deuda/espana>
Letöltve 2018. november 4.

Expansión – datosmacro.com (2018): Rating: Calificación de la deuda de España.
Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/ratings/espana>
Letöltve: 2018. november 6.

Expansión – datosmacro.com: Tipos de la Reserva Federal de USA
Forrás: <https://datosmacro.expansion.com/tipo-interes/usa>
Letöltve:2018. november 11.

García Canal, Esteban et al. (2008): La expansión de las empresas españolas hacia América Latina: Un balance. In: Revista Globalización, Competitividad y Gobernabilidad Georgetown University, Universia, Vol.2, Num.2.
Forrás: <https://gcg.universia.net/article/viewFile/335/461>
Letöltve: 2018. november 7.

García-Tabuena, A. et al. (2015): Estado y prevalencia de la PYME en la economía española ante una fase de recuperación. Amenazas y oportunidades en el contexto europeo e internacional. In: Cuadernos Cátedra Fundación ICO de financiación a las PYME en España 2015/1 p. 1-35.
Forrás:https://www.researchgate.net/publication/280089492_Estado_y_prevalencia_de_la_PYME_en_la_economia_espanola_ante_una_fase_de_recuperacion_Amenazas_y_oportunidades_en_contexto_europeo_e_internacional
Letöltve: 2018. november 15.

Garicano, Luis; Lelarge, Claire; Van Reenen, John (2016): Firm Size Distortions and the Productivity Distribution: Evidence from France. In: American Economic Review, 106/11, p.3441.

Forrás: <http://economics.mit.edu/files/12321>

Letöltve: 2018. november 16.

Garrido Yserte, Rubén; Gallo Rivera, María Teres; Martínez Gautier, Daniel (2015): Análisis territorial de la repercusión de la crisis económica sobre el tejido empresarial español. In: Serie documentos de trabajo, Universidad de Alcalá, 2015/3. p. 5-24.

Forrás: https://ebuah.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/21516/analisis_garrido_IA_ESDT_2015_N03.pdf?sequence=1

Letöltve: 2018. november 11.

Gobierno de España, Ministerio de Industria, Energía y Turismo, Secretaría General de Industria y de la Pequeña y Mediana Empresa (2015): Entrada y salida de la PYME en la economía española. In: Informe sobre la PYME 2014. p. 75-85.

Forrás: www.ipyme.org/Publicaciones/Informe-PYME2014.pdf

Letöltve: 2018. november 15.

Gobierno de España, Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Secretaría General de la Industria y de la Pequeña y Mediana Empresa (2018): Cifras PYME.

Forrás: <http://www.ipyme.org/es->

[ES/ApWeb/EstadisticasPYME/Documents/CifrasPYME-enero2018.pdf](http://www.ipyme.org/es-ES/ApWeb/EstadisticasPYME/Documents/CifrasPYME-enero2018.pdf)

Letöltve: 2018. november 4.

Gobierno de España, Ministerio de Fomento (2018): Estimación del Parque de Viviendas

Forrás: <https://apps.fomento.gob.es/BoletinOnline2/?nivel=2&orden=33000000>

Letöltve: 2018. november 10.

Gobierno de España, Ministerio de Hacienda (2018): España rebaja el déficit público hasta el 3,07% del PIB en 2017, cumpliendo el objetivo fijado.

Forrás: http://www.hacienda.gob.es/es-ES/Prensa/En%20Portada/2018/Paginas/20180326_cierre_ejercicio_presupuestario_2017.aspx

Letöltve: 2018. november 4.

Gobierno de España, Ministerio de Industria, Comercio y Turismo, Secretaría de Estado de Comercio (2018): Informes de Comercio Exterior 2017

Forrás:<http://www.comercio.gob.es/es-ES/comercio-exterior/estadisticas-informes/Paginas/Informes-de-Comercio-Exterior.aspx>

Letöltve: 2018. november 5.

Gonzalo Alconada, Ángeles (2017): El número de oficinas bancarias en España baja a niveles de 1982 In: Cinco Días.

Forrás:https://cincodias.elpais.com/cincodias/2017/07/21/companias/1500663402_629760.html

Letöltve: 2018. november 2.

Haltiwanger, John; Scarpetta, Stefano; Schweiger, Helena (2014):

Cross country differences in job reallocation: The role of industry, firm size and regulations. In: Labour economics, 26. szám. p.14.

Forrás: http://econweb.umd.edu/~haltiwan/LABOUR_HSS.pdf

Letöltve: 2018. november 17.

IESE Business School, University of Navarra (2016): Las Pymes españolas pierden competitividad frente a la gran empresa. In: Nota de prensa: Entre 2007 y 2014, según el Barómetro B4 de IESE, INFORMA D&B y Back To Basics Management, que analiza los estados financieros de 1,2 millones de empresas.

Forrás: <http://mailings.iese.edu/IESE/newsletter.php?N=4478>

Letöltve: 2018. november 18.

Instituto Nacional de Estadística (2018): Encuesta Anual de Estructura Salarial 2016

Forrás: https://www.ine.es/prensa/ees_2016.pdf

Letöltve: 2018. november 7.

Instituto Nacional de Estadística (2018): Encuesta de población activa

Forrás:https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176918&menu=ultiDatos&idp=1254735976595

Letöltve: 2018. november 9.

Instituto Nacional de Estadística (2018): España en cifras 2018

Forrás: https://www.ine.es/prodyser/espa_cifras/2018/28/index.html

Letöltve: 2018. november 7.

Instituto Nacional de Estadística (2018): Ganancia media anual por trabajador, 2016

Forrás: https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177025&menu=ultiDatos&idp=1254735976596

Letöltve: 2018. november 7.

Instituto Nacional de Estadística (2018): Población residente en España

Forrás: https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176951&menu=ultiDatos&idp=1254735572981

Letöltve: 2018. november 9.

Kreienbrink, Axel (2009): La política de emigración a través de la historia del IEE, In: Calvo Salgado, L M et al: Historia del Instituto Español de Emigración.

La política migratoria exterior de España y el IEE del franquismo a la transición. Madrid, Ministerio de Trabajo e Inmigración, Gobierno de España.

Forrás: <https://web.archive.org/web/20170425080823/http://www.zora.uzh.ch/34786/1/HistoriaInstiEspEmigr.pdf>

Letöltve: 2018. november 2.

Mielgo Carrizo, Juan Antonio (2015): Una reflexión sobre el tamaño empresarial en España.

In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p. 119-127.

Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_117-132_1AFF8E3BAE9993B3F809D34EF8036838.pdf

Letöltve: 2018. november 16.

Mingorance, Ana Cristina (2015): La competitividad de la economía española. El antes y el después de la crisis. In: Miguel Marín (szerk.):

Los tres desafíos de la empresa española: Productividad, Dimensión e Innovación. FAES Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, p. 15-80.

Forrás: http://www.spainglobal.com/files/desafios_de_la_empresa_espanola-FAES.pdf

Letöltve: 2018.11.14.

Mingorance-Arnáiz, Ana Cristina; Pampillón Olmedo, Rafael (2016):

La situación de las pymes en España In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p.9-16.

Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf

Letöltve: 2018. november 15.

Navarro Pérez, Blanca; Gómez Fernández, Carlos (2016): La internacionalización de la pyme española en la etapa de la crisis, recuperación y crecimiento.

In: Colegio de Economistas de Madrid: La evolución de las pymes en España, 2016/10. 149. szám, p. 23-26.

Forrás: www.cemad.es/wp-content/uploads/2016/11/0149.pdf

Letöltve: 2018. november 15.

OECD (2018): Enterprises by business size.

Forrás: <https://data.oecd.org/entrepreneur/enterprises-by-business-size.htm#indicator-chart>

Letöltve: 2018. november 11.

OECD (2018): Enterprises by business size, Spain.

Forrás: <https://data.oecd.org/entrepreneur/enterprises-by-business-size.htm#indicator-chart>

Letöltve: 2018. november 10.

OECD (2018): Inflation (CPI) Total, Annual growth rate (%)

Forrás: <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>

Letöltve: 2018. november 4.

Palánkai Tibor – Nagy Sándor Gyula (2009): A jelenlegi világgazdasági válság és kísérletek a kezelésére, In. Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009.

Budapest, Aula Kiadó, p. 230

- Pozzi, Sandro (2018): Los ‘bomberos’ de la crisis financiera de 2008, diez años después.
In: eltiempo.com
Forrás: <https://www.eltiempo.com/economia/sectores/la-crisis-financiera-de-2008-diez-anos-despues-268100>
Letöltve: 2018. november 24.
- Rosell Lastortras, Joan (2015): Retos de futuro de las pymes españolas.
In: Revista Información Comercial Española, 885. szám. p.48.
Forrás: http://www.revistasice.com/CachePDF/ICE_885_45-56_F1583F2D70906ADB861657ADDFB2D288.pdf
Letöltve: 2018. november 16.
- Samuelson, Paul A. és Nordhaus, William D. (2012): Közgazdaságtan, Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 614.
- Scheuer Gyula, Scheuer Tamás Gergely (2008): A pénzügyi válság háttere, Polgári Szemle, 4. évfolyam, 5. szám.
Forrás: <https://polgariszemle.hu/archivum/44-2008-december-4-evfolyam-5-szam/279-a-penzuegyi-valsag-hattere>
Letöltve: 2018. november 11.
- Somogyi Viola, Dániel Zoltán András, Rédey Ákos (2012):
Fenntartható gazdaság, A „dotcom” válság, Pannon Egyetem, Digitális Tankönyvtár.
Forrás: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0012_fenntarthato_gazdasag/ch02s04.html
Letöltve: 2018. november.11
- Szanyi Miklós (2009): Válság és etika, In. Magas István (szerk.) Világgazdasági válság 2008-2009. Budapest, Aula Kiadó, p. 163-168.

Varga János: Versenyképességi helyzetjelentés Magyarországról. In: XXI. Század, Tudományos Közlemények 2013/29, p.24-25.

Forrás:http://epa.oszk.hu/02000/02051/00029/pdf/EPA02051_TK_2013_29_023-032.pdf

Letöltve : 2018. november 5.

Vives, Xavier (2010): La crisis financiera y la regulación, In: IESE Occasional Papers, IESE Business School, Universidad de Navarra, p.1-17.

Forrás:<https://blog.iese.edu/xvives/files/2011/09/La-crisis-financiera-y-la-regulacion.pdf>

Letöltve: 2018. november 11

World Economic Forum (2018): Global Competitiveness Index 2017-2018 edition, Spain.

Forrás:<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=ESP>

Letöltve: 2018. november 7.

